

Јово Бајић*

Београд

БУГАРСКИ НАЦИОНАЛНИ ПОКРЕТ И СРБИ(ЈА) У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ

Сажетак

Сарадња српског и бугарског народа у деветнаестом веку почиње још од Карађорђевог устанка, од онога времена када су ноћне српске устаничке ватре светлеле на Старој планини. Многи Бугари нису само издалека гледали те ватре него су се придружили Карађорђевим устаницима. Међу њима је био и Конда бимбаша који је приликом опсаде Београда 1806. године Карађорђевој војсци отворио градске капије.

Почетком децембра 1861. године обелодањен је у Београду документ План за ослобођење Бугарске, а крајем те 1861. и почетком 1862. године формирана је Бугарска легија, која се спремала, чим се укаже прилика, да крене на бојиште.

Кључне речи: *Бугарски национални покрет, држава, Бугари, Срби, Србија, образовање, политика*

Бугарски национални покрет на чијим је таласима у последњим деценијама деветнаестог века стасала бугарска национална држава добрим делом је стваран и у обновљеној Србији, уз свесрдну помоћ тадашње српске државе. О тој помоћи сведочио је један од твораца и првака тога покрета Георги Сава Раковски (1821 – 1867) који је био уверен да Србија ради у интересу свога народа и „да ће

---

* Професор југословенске и опште књижевности, драмски писац, новинар, публициста, такође је аутор је више монографија, али и сарадник у публикацијама које издаје САНУ.

сунце народу бугарском из Србије засијати“.¹ Да су се ова надања Раковског остварила, потврђују резултати културне сарадње Срба и Бугара у деветнаестом веку којом се бавио историчар др Ђорђе Игњатовић на чијим истраживањима се у доброј мери заснива и овај наш рад.² Још у време кнеза Милоша заузет је став да се „не прави разлика између Срба и Бугара, српског и бугарског, нити се осећа тенденција српских власти да српску националну свест природе Бугарима и да раније тековине бугарске националне културе сузбију или замене српским“.³

То обећање остварило се, поред осталог, штампањем бугарских књига у Српској-државној штампарији и осталим штампаријама чији су власници били Срби из Војводине, када је у периоду од дужем од четири деценије, почевши од 1833. године, **штампана 191 бугарска књига у укупном тиражу од око 500 хиљада примерака**, одакле су стизале у Бугарску, али и у руке бугарских емиграната расутих по Србији, Аустрији, Влашкој и Русији. На тим књигама, штампаним у српским штампаријама, Бугари су градили свој књижевни језик, своју педагошку, богословску, филозофску и политичку мисао, тумачење националне историје.

Угледу полузависне српске државе допринео је и један догађај о коме говори Владимир Стојанчевић: „Значајан акт психолошке афирмације српско-бугарског пријатељства и пораста моралног угледа Србије међу Бугарима пружио је путовање кнеза Милоша у Цариград 1835. г. Градови и насеља кроз која је српски кнез пролазио били су сведоци његовог помпезног путовања. Бугари су први пут у новије време имали прилику да дочекају и виде једног

¹ Владимир Стојанчевић, *Учеиће јужнословенских добровољаца у догађајима око бомбардовања Београда 1862*, из књиге Србија и ослободилачки покрет на Балканском полуострву у XIX веку, Београд, 1990, стр 321.

² Др Ђорђе Игњатовић рођен је 1919. године у Софији где је завршио основну школу и нижу гимназију, а више разреде гимназије у Пироту. Од 1940. до 1941. и од 1945. до 1949. студирао је и дипломирао на Филозофском факултету у Београду, где је и докторирао, а наслов његове дисертације гласио је *Србија и Бугарски препород – књижевне и културно-просветне везе Срба и Бугара у XVIII и XIX веку (1762–1878)*. Предмет његовог истраживања били су политички културно-просветни и књижевни односи Срба и Бугара у време националног буђења бугарског народа који је био у турском ропству. Поред тога, бавио се и социјалистичким идејама Светозара Марковића. Учествовао је на бројним међународним научним скуповима. Објавио је више од 150 радова који су добрим делом засновани на архивској грађи из српских и бугарских архива. Неке радове писао је и на бугарском језику, *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 1997.

³ Владимир Стојанчевић, *Кнез Милош према Бугарској и Бугарима*, Историјски гласник, 1954, бр. 4, стр. 81.

хришћанског владара“. Посебан дочек приређен му је у Свиштову и Никополју.⁴

Највећи доказ српско-бугарске сарадње тога времена потврђивао се тиме што су у школама Кнежевине Србије, школске клупе са српским ђацима делили и бугарски ђаци који су се школовали о трошку српске државе. За те четири деценије у Србији је школовано неколико стотина ђака из свих делова Бугарске.⁵ Већина њих су се враћали у Бугарску где су учествовали у стварању бугарске државе.

За све време њиховог присуства у Србији и међу војвођанским Србима, бугарски национални прваци, али и ђаци који су се школовали у Србији, долазили су са својом историјском причом о држави бугарског цара Симеуна с краја деветог и почетка десетог века која се наводно протезала све до Босне. Бугарски национални радник Сава Илијев Доброплодни, који је 1855. године био професор грчког језика у Карловачкој гимназији, објавио је у Карловцима један рад у коме тврди да је старословенски уствари бугарски језик, да су Ћирило и Методије били Бугари, а да је ћирилица бугарско писмо.⁶ Овога става држао се и Љубен Каравелов, који је, док је боравио у Новом Саду као активиста Уједињене омладине српске, говорио како је Ниш бугарски град.⁷ Са оваквим погледима на заједничку српско-бугарску историју стизали су у Србију у српске школе бугарски ђаци, који свој став нису мењали за време школовања.⁸ Овог става држи се и савремена бугарска филолошка наука.

Већина српских политичара и интелектуалаца прелазила је преко оваквих бугарских ставова, када су у свему на Балкану виђени само Бугари и бугарски историјски трагови. Историчар Милош С. Милојевић (1840 – 1897), у време студија у Москви, био је сведок деловања Бугара у утицајном словенофилском покрету. Бугари су словенофилима успели да наметну схватање да су они највеће словенско племе на Балкану које живи на простору између три балканска мора. На том бугарском простору су и Ниш, Косово поље и Призрен. После повратка у Србију, Милојевић је кнезу Михаилу и српској јавности указао на ове чињенице, објавивши 1866. године у београдском листу *Световид* чланак *Пропаганда у Турској*.⁹

⁴ Стојанчевић, исто, 77.

⁵ Овчеполски (Стеван Симић), *Срби и Бугари*, Солун, 1918, стр. 61.

⁶ Игњатовић, *Штампање бугарских књига*, 89.

⁷ Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, стр. 201.

⁸ З[арије] Р. П[оповић], *Милош С. Милојевић, Братство*, 1899, књига 8, стр. 383

⁹ Исто, 384 – 385.

I

Сарадња српског и бугарског народа у деветнаестом веку почиње још од Карађорђевог устанка, од онога времена када су ноћне српске устаничке ватре светлеле на Старој планини. Многи Бугари нису само издалека гледали те ватре него су се придружили Карађорђевим устаницима. Међу њима је био и Конда бимбаша који је приликом опсаде Београда 1806. године Карађорђевој војсци отворио градске капије. У српској устаничкој војсци била су још тројица бугарских бимбаша: Мина, Ћира и Драган Папазоглу.¹⁰ У Србију кнеза Милоша доселило се доста Бугара, било их је и у кнежевој служби. Неки Бугари, који су били у служби високих турских угледника, радили су за српског кнеза.¹¹ И у Бугарској је кнез Милош имао своје људе, а неки од њих 1828. и 1829. долазили су као трговци у Србију.¹²

У време Руско-турског рата 1828. и 1829. године Бугари су се надали слободи коју би им својом победом донели Руси. То се није догодило, јер бугарски народ у то време није био спреман да изнесе такав један устанак, на какав су се претходно два пута дизали Срби. У то време Бугари, који су се иселили у околне хришћанске земље, у Одеси, Букурешту и Београду оснивали су национална друштва одакле су настојали да руској и европској јавности скрену пажњу на тежак положај бугарског народа у Турској царевини. Тада су се за подршку за свој национални рад обратили и Србији, која „им је била најприроднији савезник. Спајала их је не само иста раса и вера него и исти услови живота и иста невоља према заједничком непријатељу.“¹³ Србија, која је и сама била аутономна турска покрајина, оправдавала је њихова надања.

Такав однос према Бугарима негован је не само за време владавине кнеза Милоша, него и у време уставобранитеља, за време владавине кнеза Александра Карађорђевића, а онда и за време друге владавине Милоша Обреновића. **Највећа подршка стизала је до ба кнеза Михаила.** Поред тога што је бугарским ђацима отворила врата свих својих школа, што су се у Србији штампале бугарске

¹⁰ Ђорђе Игњатовић, *Културна сарадња Срба и Бугара у XIX веку, Штампачке српских књига и листова у српским штампаријама (1833 – 1878)*, Београд, 1980, стр.17.

¹¹ Владимир Стојанчевић, *Кнез Милош према Бугарској и Бугарима*, Историјски гласник, Београд, 1954, 4, стр.68 – 69

¹² Исто, 69.

¹³ Владимир Ћоровић, *Историја Срба, трећа књига*, Београд, 1989, стр. 118 – 119.

књиге, у то време у Србији су се окупљали и бугарски национални радници. Кнез Михаило Обреновић развијао је националну стратегију и конкретан рад који се састојао у настојањима организовања хришћанског становништва за један велики балкански устанак против Турака. Успостављане су везе са српским првацима у Босни и Херцеговини, Старој Србији и Македонији, као и са првацима Бугарске. Коначан исход тог рада било би протеривање Турака са Балканског полуострва и стварање неке врсте јужнословенске државе на челу са Србијом. Тај рад се заснивао на „Начертанију“ Илије Гарашанина.

Почетком 1862. године основан је „Српски одбор“ за националну пропаганду у суседним земљама којим је управљао Илија Гарашанин са најближим сарадницима Лазаром Арсенијевићем Баталком и Атанасијем Николићем. По околним областима, које су се налазиле у границама турске државе, организована је мрежа повереника задужених за припремање устанака. Посебно се радило на националној пропаганди у Старој Србији и Македонији где су отворане националне школе, а помагане су и цркве.¹⁴ На овај начин одржаване су и везе са бугарским националним радницима. Неки од њих боравили су у Србији, међу њима биле су две снажне личности бугарског националног покрета: Георги Сава Раковски¹⁵ и

¹⁴ Јован Милићевић, *Србија 1839 – 1868*, Историја српског народа, пета књига, први том, Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804 – 1878, Београд, 1981, стр. 296.

¹⁵ **Георги Сава Раковски** (1821 – 1867) бугарски публициста, историчар и песник, према мишљењу Владимира Стојанчевића, био је једна од највећих личности бугарског народа у деветнаестом веку. Рођен је у селу Котелу у централној Бугарској које је дало десетак националних јунака. Школовао се у Цариграду, Атини, а једно време боравио је и у Француској. Први пут је дошао у Београд 1857. године. Једно време током 1856. и 1857. године боравио је у Новом Саду где се зближио са тадашњим писцима, а у српским часописима објављивао је радове. После тога од 1860. до 1863. године **живео је у Београду где се бавио политичким радом, припремом Бугара за устанак против Турака**. Био је човек од поверења кнеза Михаила који га је слао у тајну дипломатску мисију у Грчку. **У београдским новинама и часописима објављивао је радове у којима се залагао за зближавање Срба и Бугара и свих балканских Словена**. Док је боравио у Београду, сачинио је план за ослобађање Бугарске. Један је од оснивача *Бугарске легије*. У лето 1962. године у време бомбардовања Београда био је на барикадама, после чега су се Турци повукли из српских градова. Свој национални рад наставио је у Букурешту где учествује у кројењу плана за стварање заједничке државе Јужних Словена чије би језгро чинили Срби и Бугари. Умро је у Букурешту 1867. године, Владимир Стојанчевић, *Георги Сава Раковски и питање бугарско-српске сарадње за ослобађање балканских народа од турске власти*, из књиге Србија и ослободилачки покрет на Балканском полуострву у XIX веку, Београд, 1990, стр. 218 – 234.

Љубен Каравелов.¹⁶ Били су убеђени да бугарски народ може доћи до слободе само ако се дигне на оружани устанак.

Припреме за један општенародни устанак против Турака на Балкану почетком 1862. године биле су поприлично одмакле, када је уз подршку српске владе, основан *Добровољачки корпус* кога су чинили добровољци пристигли из области које су биле у саставу Турске, бројао је око 3.000 бораца из свих српских покрајина које су се налазиле под турском управом, изузев Бугарске.¹⁷ **Почетком децембра 1861. године обелодањен је у Београду докуменат *План за ослобођење Бугарске, а крајем те 1861. и почетком 1862. године формирана је Бугарска легија, која се спрема, чим се укаже прилика, да крене на бојиште.***¹⁸ Било је предвиђено да *Бугарска легија* има од 1000 до 1200 војника. Раковски је био наименован за војводу.¹⁹ Новац за опремање ове војне јединице добрим делом обезбеђивала је српска влада.²⁰ Легија је имала и своје униформе од белог сукна и шубаре са знаком лава. Сам војвода Раковски имао је раскошну пелерину и мундир украшен црвеним гајтанима.²¹ Било је предвиђено да *Легија*, када за то дође време, из Србије упадне преко

¹⁶ **Љубен Каравелов** (1837 – 1879) био је председник Бугарског револуционарног комитета и књижевник, енциклопедиста, новинар, етнограф и национални јунак, члан Српског ученог друштва. Рођен је у месту Копривштици где му је учитељ био Србин Ђорђе Божиловић. Студирао је у Москви и тамо дошао под утицај Чернишевског, Доброљубова и Писарева. Дошао је у Београд 1867. године као дописник руског либералног листа *Голос*. У Београду се зближио са Светозарем Марковићем. Писао је на три јейка – бугарском, руском и српском. На српском језику објавио је неколико занимљивих реалистичких приповедака из београдског живота. Прихватио је идеје Уједињене омладине српске, у августу 1867. учествовао на њеној другој скупштини у Београду. По доласку у Београд, одушевио се политиком кнеза Михаила, али у њега се разочарао. Чинило му се да Београд много оклева у организовању општег устанка на Балкану против Турске царевине. Основао је на своју руку Бугарски комитет у Београду, мимо знања српске владе и у Бугарску упутио чету наоружаних бугарских устаника, са намером да тамо подигне устанак, што се завршило неуспехом. После убиства кнеза Михаила ухапшен је заједно са Владимиром Јовановићем под сумњом да је учествовао у атентату. После вишемесечног боравка у истражном затвору у Петроварадину и Будимпешти пуштен је на слободу. Године 1869. преселио се у Букурешт, где уређивао листове *Слобода* и *Независност*. Био је ожењен Српкињом Наталијом Петровић која је такође писала поезију. Из Букурешта се поново преселио у Београд где је остао до Српско-бугарског рата 1878. године. После овог рата преселио се у Бугарску где је умро у граду Русе.

¹⁷ Милићевић, *Србија 1839 – 1868*, стр. 296.

¹⁸ Стојанчевић, *Георги Сава Раковски*, 229.

¹⁹ Исто, 229

²⁰ Исто, 229.

²¹ Владимир Стојанчевић, *Учешће јужнословенских добровољаца у догађајима око бомбардовања Београда 1862*, из књиге Србија и ослободилачки покрет на Балканском полуострву у XIX веку, Историја Београд, 1990, стр. 1990, стр. 315.

Старе планине у Бугарску, продре до Трнова и одатле распламса устанак. У Београду је истовремено основано *Привремено бугарско начелство*, политички орган који ће припремати устанак, у коме су поред председника Раковског били: Рашко Петров, Иван Касабов, Ниван Грујов, Д. Павлов и С. Иванов.²² У Београд су тада на позив Раковског дошле и још неке вође бугарског националног покрета: Васил Левски, Иљо Војвода, Стефан Караца, Васил Друмев који је стигао из Одесе.²³ Вођство *Легије* било је у Београду док су добровољци, који су стизали са свих страна, да не би били на очима представника Турске и других европских сила, окупљани у Крагујевцу, Горњем Милановцу, Алексинцу и Ћуприји.²⁴ Стојанчевић сматра да се тада у ову јединицу окупило до шест стотина добровољаца, међу којима је било и оних из Старе Србије и Македоније.²⁵

Изненадни догађаји који су се збили између 3. и 5. јуна 1862. године, одмах после убиства српског дечака код Чукур чесме, познати као Бомбардовање Београда, одредили су нови, непланирани ток српске историје, па и судбину *Бугарске легије* и планове о скором дизању устанка у Бугарској. У то време дошло је до сукоба између турског гарнизона који је био смештен на Калемегдану и спонтано окупљених београдских хришћана који су подигли барикаде по граду. По барикадама су тукли турски топови са Калемегдана. Иза барикада била је српска жандармерија, стајаћа војска и добровољци, међу којима су били и великошколци и ђаци.²⁶ Међу великошколцима било је и Бугара који су се школовали у Србији. Наспрам Калемегдана, код Српске круне била је и бугарска барикада, на којој су били и бугарски национални прваци што су се тада затекли у Београду, а међу њима је био и Георги Сава Раковски. Он је у једном запису сведочио да их је било тридесетак.²⁷ После овог догађаја, који се нашао у центру пажње европских сила, уследили су преговори у цариградском предграђу Канлица, када је одлучено да се турски гарнизони повуку из градова Кнежевине Србије.²⁸

Под притиском великих сила у септембру 1862. године распуштена је бугарска легија, када је одложен планирани бугарски

²² Стојанчевић, Георги Сава Раковски, 229.

²³ Стојанчевић, Учесће јужнословенских добровољаца, 310.

²⁴ Исто

²⁵ Исто, 312.

²⁶ Коста Н. Христић, *Записи старог Београђанина*, Београд, 1989, стр. 202 – 235.

²⁷ Стојанчевић, *Учесће јужнословенских добровољаца*, 312.

²⁸ Милићевић, 295.

устанак, што је код бугарских првака у Србији примљено са огорчењем. Љубен Каравелов је тада писао: „Београде! Београде! Од тебе неколико милијона људи ишчекује живот и светлост; од тебе зависи светлост српска; ти требаш да будеш први борац за све што је лепо и узвишено. А какав си ти? Ти си пун цинцарског духа, пун пакости, ти скриваш очи твоје да не виде сузе твоје једнокрвне и једнородне браће. Тешко народу који од тебе добро ишчекује“.²⁹

После ових догађања и Канлицјске конференције уследило је и повлачење турских гарнизона и исељавање Турака из српских градова. Из Београда се у Букурешт повлаче бугарски национални прваци заједно са Раковским. Букурешт је одраније постао град у коме су се окупљали бугарски национални прваци и где је деловала организација *Добродетељна дружина*. **И у новим политичким околностима које су Србији наметнуле велике силе кнез Михаило није одустао од намере да прошири границе Србије и да створи заједничку јужнословенску државу, посебно му је било стало до Бугара.** Још док је боравио у Београду, у време стварања *Бугарске легије*, Раковски је сачинио план о стварању заједничке српско-бугарске државе. Тај план који је он обновио у Букурешту 1867. године био је основа за споразумевање Срба и Бугара.³⁰ У Букурешту је Раковски 1866. године основао *Бугарски тајни централни комитет* који је покушавао да за бугарску националну ствар придобије неке западноевропске владе.³¹ У Букурешту је поново оживљен рад *Добродетељне дружине* која је појачавала сарадњу са Русијом и везе са осталим јужнословенским политичким покретима, укључујући и Румуне.³² Присталице овог покрета, коме се придружио Раковски, били су и Панајот Хитов, Филип Тотју, Хаџи Дмитар (Дмитар Николов Асенов) и Стефан Караца. Присталице овог покрета сарађивале су са Костом Магазиновићем српским дипломатом у Букурешту. Формирана је војна организација, *Врховно народно тајно грађанско начелство*, за коју је Раковски написао *Привремени закон за народне горске чете за лето 1867*.³³ Истовремено су бугарски прваци у Букурешту, окупљени око *Добродејатељне дружине*,

²⁹ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848 – 1871)*, Београд, 1966, стр. 135.

³⁰ Милорад Екмечић, *Српски народ у Турској од средине XIX века до 1878*, Историја српског народа, пета књига, први том, Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804 – 1878, Београд, 1981, стр. 496.

³¹ Стојанчевић, *Георги Сава Раковски*, 233.

³² Стојанчевић, исто, 233.

³³ Исто, 233 – 234.

написали *Програм политичког одношаја Србо-Бугара (Бугаро-Срба)* или *њихов срдачан споразум*, којим је пројектована будућа заједничка бугарско-српска држава³⁴, са двоименим народом Срба и Бугара.³⁵ Овај споразум о стварању и уређењу државе Срба и Бугара бугарски прваци у Букурешту потписали су 27. јануара 1867. године на Дан Светог Саве. **Програм је, како каже Владимир Ћоровић, је „предвиђао стварање Југословенског царства у које би ушле Србија и Бугарска и остали делови ослобођене субраће, а коме би на челу имао бити кнез Михаило.** У тој држави српски и бугарски језик или наречја били би равноправни, исто као и оба народа, која би и даље чували своју индивидуалност. **Заједничко би било народно, политичко и црквено представништво, као и државно средиште.**“³⁶ Овај протокол упућен је у Београд на руке Илије Гарашанина који га је подржао захтевајући да га подржи и бугарски народ, за шта је прибављена сагласност и потписи осамдесет народних првака широм Бугарске. Протокол са пописима осамдесет бугарских првака у мају те 1867. године донела је из Букурешта посебна делегација бугарских првака. Илија Гарашанин потписао је протокол следећег месеца, о чему је писмено обавестио бугарске националне вође у Букурешту.³⁷

Планови о општем устанку у Босни и Херцеговини, Старој Србији, Македонији и Бугарској, прављени у Београду и Букурешту, које је кројио Георги Сава Раковски остављани су за боља времена. Ове планове одложиле су две смрти. У октобру 1867. године умро је Раковски, а пола године касније убијен је кнез Михаило.³⁸ Уследили су још неки догађаји који су ставили у други план устанак у Бугарској. 1870. године формирана је Бугарска егзархија, која је канонски деловала и у Старој Србији и Македонији. На простор на коме је деловала Егзархија гледало се као на бугарске земље, а на хришћане који су ту живели као на Бугаре. Убрзано су се мењале и политичке прилике. После Руско-турског рата који се водио 1877. и 1878. године, после Санстефанског мира и Берлинског конгреса створена је Кнежевина Бугарска.

³⁴ Исто, 233 – 234.

³⁵ Милићевић, *Србија 1839 – 1868*, стр. 298.

³⁶ Ћоровић, стр. 118 – 119.

³⁷ Милићевић, исто дело, 298.

³⁸ Кнез Михаило се у августу 1867. године у вили на Обреновића имању у Ивањици у Мађарској, састао са мађарским грофом Андрашијем, председником угарске владе. Говори се да је Андраши тада нудио кнезу Михаилу Босну и Херцеговину, а да се Србија одвоји од Русије.

II

Српско-бугарска политичка сарадња, о којој смо говорили, само је плод културне и просветне сарадње у деветнаестом веку која је највидљивија била у штампању бугарских књига, новина и литографија, на бугарском језику од којих је већина угледала светло дана у Књажевско-српској штампарији у Крагујевцу и Београду, али и штампаријама Александра Андрића и Николе Стефановића у Београду, Јосифа Андрића у Букурешту, Данила Медаковића и Игњата Сопрона у Земуну, Браће Јовановић у Панчеву. Неколико издања штампано је и у Новом Саду и Београду, где нису назначене штампарије. Од 1833. до 1878. године штампана је укупно 191 бугарска књига, са укупним тиражом од пола милиона примерака. Поред тога, у Србији или код српских штампара ван Кнежевине штампано је осам бугарских листова и часописа и 18 литографија. Том духовном штампарском раду, како каже Владимир Стојанчевић, замах је дао „патронатски рад кнеза Милоша и његова материјална потпора на уздизању почетне фазе бугарског народног просветитељства, који је остао непорециво снажно обележен. Крагујевац и Београд у то доба могу се сматрати као бугарски просветни и штампарски центри, тако да је у једном тренутку изгледало као да ће српска држава узети на себе сву бригу око штампања и издавања бугарских књига“.³⁹ Ваља подсетити да је у то време у првој половини деветнаестог века Кнежевина Србија била једина покрајина у Турској царевини која је имала своје штампарство, издаваштво и школство. Бугарима то турске власти нису дозвољавале, а спутавала их је и црква чији су јерарси били Грци.

Чим су се створили за то услови, кнез Милош је 1830. године набавио штампарију у Петрограду у Русији. У пратњи штампарских машина стигао је и штампар Адолф Бердман, који је штапарским пословима обучавао и домаће људе. Штампарија је прво почела да ради у Београду одакле је 1833. године пресељена у Крагујевац где је остала до 1835. године, када је опет враћена у Београд. Њен рад био је у надлежности Министарства просвете. Основна делатност била јој је штампање званичног владиног гласила „Српске Новине“, а поред календара и књига. када се уходао рад, штампано је и по двадесетак књига годишње. Овде су штампана и издања Српског

³⁹ Стојанчевић, *Кнез Милош према Бугарској*, стр. 86.

ученог друштва. Штампарија је осавремењена око 1850. године па су у њој израђиване и литографије.⁴⁰

Прва књига штампана у Србији на бугарском језику, први уџбеник ове врсте, била је *Аритметика или наука числителна* чији је аутор био Христки – Христант Павлович (1804 – 1848), учитељ из Свиштова. Рукопис књиге донео је у Србију један бугарски трговац, а књига је штампана 1833. године у Крагујевцу у 3.000 примерака. Цензор ове али и следећих бугарских књига штампаних у овој штампарији био је Димитрије Исаиловић, професор новоосноване Београдске гимназије.⁴¹ Друга књига, штампана те исте године је *Часослов* чији је рукопис из Бугарске донео учитељ Николај Крастојанович, путујући књижар који је обилазио Србију и Бугарску и продавао српске и бугарске књиге. Следеће 1834. године Николај Крастојанович штампао је још две књиге: *Буквар или начелно учење* и *Житије свјатаго Харалампчија*.⁴²

Почетком 1835. године у месту Габрову у централној Бугарској отворена је прва модерна бугарска гимназија у којој је настава извођена на бугарском језику. За нову школу били су потребни нови уџбеници на бугарском језику. Овог захтевног, за Бугаре пионирског, посла прихватила су се двојица монаха, двојица имењака, Неофит Рилски и Неофит Хилендарски. Неофит Рилски (1793 – 1871) сабрат Рилског манастира био је бугарски филолог, књижевник и просветитељ, док је монах Неофит Хилендарски (1875 – 1848) био дугогодишњи свиштовски учитељ. Целе 1835. године Књажевско-српска типографија која је те године из Крагујевца била пресељена у Београд радила је за Бугаре, штампајући педагошку литературу на бугарском језику. Те године штампано је осамнаест бугарских књига, углавном о трошку српске државе. Уз помоћ кнеза Милоша штампана је *Болгарска граматика, Взаимоучителни таблица, Буквар, Свјашчениј краткиј катихизис* и *Краткое јасное изложение... на греческиј јазик*.⁴³ Ове књиге објављене су у тренутку када

⁴⁰ Штампарија је радила све до 1914. године и носила је различите називе: Књажевска печатња, Београдска типографија, Књажевска српска печатња и најдуже је носила име Државна штампарија Кнежевине (Краљевине) Србије. Ова штампарија умногоме је допринела духовном препороду бугарског народа припремајући га да ствара своју државу.

⁴¹ Игњатовић, *Штампање бугарских књига*, 37 – 38.

⁴² Игњатовић, стр. 39.

⁴³ Исто, 43.

се стварао бугарски књижевни језик који се заснивао на писаној традицији и народним говорима.⁴⁴

„Уџбеници Неофита Рилског, како каже Ђорђе Игњатовић, одиграли су веома важну улогу у развоју бугарског школства. После оснивања Габровске школе, у којој је нови педагошки метод најбоље примењен захваљујући главном учитељу Неофиту Рилском за мање од шест година започело је рад још дванаест школа по Бел-Ланкастровом методу; све су оне добиле учитеље, таблице, граматику, правила краснописа (лепог писања) из првобитног извора Габрова. У састављању уџбеника за ‘априловске школе’ узјамног метода Неофит није користио искључиво руске књиге, већ више српске обрасце“.⁴⁵ Пишући своје књиге, он се ослањао и на српске ауторе: Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Атанасија Стојковића, Јована Гавриловића, Лукијана Мушицког, Јована Рајића, Стефана Стратимировића.⁴⁶

Исте 1835. године у Крагујевац је стигао са својим рукописима Неофит Хилендарски, човек великог знања и поштовалац и следбеник Доситеја Обрадовића. Дошао је да у Србији штампа своју шестоделну књигу *Славеноболгарско детоводство*. У том делу, намењеном пре свега бугарским учитељима, он се, за оно време, залагао за модерну наставу и модерне педагошке методе којима би се будила национална свест његових сународника. Штампање његових дела потрајало је уместо два, шест месеци. У време штампања књига понестало је новца, али дугове према штампарији и пренумерантима измирио је кнез Милош. Док су штампали његова дела, Књажевско-српска штампарија пресељена је у Београд где је настављено штампање Неофитових дела. За својим рукописима у Београд је кренуо Неофит Хилендарски који је због непланираног продужетка боравка у Србији остао без новца. Али и тада су му Срби поново изашли у сусрет.⁴⁷

Кнез Милош се о Неофиту Хилендарском или, како су га још звали, Неофиту Бозвелију, бринуо док је он боравио у Београду. Сачувало се писмо које је кнез Милош упутио српском митрополиту Петру Јовановићу, обавестивши га да је архимандрит Неофит у Београду. Подсетио је митрополита да би добро било да се у старом

⁴⁴ Исто, 44.

⁴⁵ Исто, 43.

⁴⁶ Исто, 45.

⁴⁷ Исто, 46 – 47.

митрополијском конаку обезбеди простор за госта из Бугарске, јер не би било лепо да се он „потуца по крчмама“ док свршава своје послове.⁴⁸ У Београду је Неофит Хиландарски штампао још две своје књиге. Једна од њих је била први бугарски уџбеник географије, *Кратко политическое землеописание за обучение болгарското младенчество*, у делу књиге где се говори о Србији није штедео речи хвале за кнеза Милоша.⁴⁹ У књизи *Кратка свјашчена историја и свјашчени катехизис* такође се захваљивао његовој светлости кнезу српском Милошу Теодоровићу Обреновићу и преосвећеном српском архиепископу и митрополиту Петру на помоћи коју су му пружили у време његовог боравка у Београду.

Цариградска патријаршија, којој је била потчињена Београдска митрополија, била је добро обавештена о штампању бугарских књига у Београду, пратила је кретања у националном покрету у Бугарској. Васељенски патријарх Антим V, у мају 1841. године захтевао је да се у Србији повуку из употребе и забране јеванђеља преведена са старословенског на бугарски језик. Покушао је да испослује да се забрани и књига *Живот и прикљученија* Доситеја Обрадовића. Нови цариградски патријарх Мелетије захтевао је 1845. године да се у Србији забрани штампање свих бугарских књига. Мелетије обавештава митрополита Петра да ће у Србију ускоро доћи учитељ из Свиштова Емануил, с намером да штампа своје књиге.⁵⁰

И збиља, 1847. године у Београду се појавио свиштовски учитељ Емануил Васкидович (? – 1875) са девет рукописа и молбом да му кнез Александар Карађорђевић, који је тада био на власти, одобри стипендију за сина Константина. Надлежан за цензуру нових рукописа био је службеник Министарства просвештенија, Јован Стерија Поповић, који му је, уз сагласност владе, одобрио штампање четири књиге: *Буквар*, *Кратку свеиштену историју*, *Кратки катехизис* и *Прва поњатија*. Штампање у тиражу од по хиљаду примерака обављено је, по налогу кнеза Александра, по најнижој цени, плаћен је само папир и рад штампара.⁵¹

Да се помене и памти заслужио је најплоднији бугарски издавач, Хаџи Најдан Јованович (1805 – 1853), „књигопродавец по всеја Славено-Болгарија,“ који је разносио и продавао по Бугарској, Влашкој

⁴⁸ Стојанчевић, *Кнез Милош према Бугарској*, 82.

⁴⁹ Игњатовић. *Штампање бугарских књига*, 48.

⁵⁰ Исто, 59 – 60.

⁵¹ Исто, 60 – 62.

и Србији не само бугарске него и српске књиге. Овај необични човек прво је био учитељ, а онда се почео бавити издаваштвом и продајом књига. Посао је започео у Букурешту 1839. године, а онда се 1849. преселио у Београд. Обилазећи Бугарску као путујући књијар, често је те књиге давао на вересију, или их је поклањао. Међу тим књигама била је и *Историја разних словенских народова, најпаче Болгар, Хорватов и Сербов* Јована Рајића. Из магацина Књажевско-српске штампарије од 1849. до 17. августа 1851. године преузео је 61.500 примерака разних књига које је растурио по Бугарској и Балканском полуострву.⁵² Од четрнаест бугарских књига, штампаних у Београду 1852. године, Хаџи Најдан Јованович, издао је девет. И следећа 1853. година била је подједнако плодна, објавио још девет књига.⁵³ Не гледајући на себе, живео је за књигу. Умро је као сиромас у Београду 1862. године ослепео, заборављен, стар и болестан. Није имао потомства ни сродника, па је сахрањен о трошку државе.⁵⁴

Коначни биланс ове српско-бугарске штампарске сарадње Ђорђе Игњатовић је овако сажео: „Од године 1833. до 1878. у српским штампаријама у Београду, Крагујевцу, Земуну, Новом Саду и Панчеву било је штампано 191 бугарско издање чији је тираж премашио 500 хиљада примерака. Из Књажевско-српске (Државне) штампарије у Београду и Крагујевцу изашло је 145 књига, а из Штампарије Александра и Јосифа Андрића у Београду и Букурешту 7, Николе Стефановића у Београду 12, Данила Медаковића у Земуну и Новом Саду 11, Игњата Сопрона у Земуну 14 и у Штампарији браће Јовановић у Панчеву 2. Исто, Петнаестак београдских издања штампано је под најповољнијим условима а изванредно број и бесплатно“.⁵⁵

У српским штампаријама штампане су и бугарске новине и часописи, за шта је на заслужнији Георги Сава Раковски, који је у Новом Саду, уз помоћ Данила Медаковића и још неких угледних Срба, покренуо два гласила. Прво се појавила *Болгарскаја дневница*, чији је први редовни број изашао 26. јула 1857. године, рађена је по узору на *Србски дневник* Данила Медаковића. Исте године Раковски је у Новом Саду покренуо и књижевни лист *Дунавски лебед*, где је половином августа 1857. године изашао само један број. Ово

⁵² Исто, 62 – 63.

⁵³ Исто, 65 – 66.

⁵⁴ Исто, 69 – 70.

⁵⁵ Исто, 183.

издаваштво није се свидело Турцима па су преко свога дипломатског представника у Бечу испословали да аустријске власти протерају Раковског.⁵⁶ Он се преселио у Београд где је поново покренуо *Дунавски лебед*, чији се први број појавио 1. септембра 1860 године.⁵⁷ Лист је од првог броја био запажен, имао је већи број претплатника, његов последњи шездесет други број је изашао 24. децембра 1861. године.⁵⁸ Београдски издавач Александар Андрић, власник штампарије и листаа *Световид*, покренуо лист *Восток* на бугарском језику који је излазио у Београду и Букурешту. Први број изашао је 11. маја 1865. године. Залагао се за самосталност бугарске цркве и преносио југословенске идеје. Због малог тиража лист је престао да излази исте године. Његово излажење обновљено је 1869. и 1870. године када је објављено шеснаест бројева. Када се Андрић преселио у Букурешт, године 1874. године обновио је *Восток* који није био другог века, објавио је само девет бројева.⁵⁹ Бугарин Иван Богоров покренуо је у Београду часопис *Журнал за науку, занатство и трговину* на бугарском језику. Појавиле су се 1862. године само три свеске од по осамдесетак страна овог часописа.⁶⁰

Ш

Кнежевина Србија још од прве владавине кнеза Милоша отворила је врата својих школа за бугарске ђаке, али и за ђаке из суседних покрајина које су биле у саставу Турске царевине. Бугари су били најбројнији и у најбољем положају. Који год је бугарски ђак са препорукама дошао у Србију да започне или настави школовање, ако је испуњавао прописане услове, приман је у школе и добијао је благодјејање (државну стипендију) које је било довољно да покрије основне трошкове у време школовања.

Србија, полунезависна земља, имала је право да, у оквиру своје аутономије, од 1830. године сама уређује своје школство. У заснивању и организовању школства велику помоћ су јој пружили пречански Срби, неки су долазили чак из Далмације, носећи у себи заветни дуг према обновљеној српској држави, да помогну успостављању једног од њених најважнијих стубова – школства. Рођени

⁵⁶ Исто, 130 – 137.

⁵⁷ Исто, 139 – 140.

⁵⁸ Исто, 40 – 48.

⁵⁹ Исто 149 – 154.

⁶⁰ Исто, 148 – 149.

на простору Угарске, Аустрије и Далмације они су се тамо школовали, а неки од њих су радили као предавачи у тамошњим школама. У Србију су пренели своја знања, оснивали школе у којима су радили и стварали систем српског школства. Прве школе основане су у Крагујевцу, који је у то време од 1818. до 1839. био престоница. Године 1833. отворена је Крагујевачка гимназија. Три године касније београдски митрополит Петар Јовановић у овом граду основао је богословију.⁶¹ Пет година касније 1838, на предлог кнеза Милоша, почео је да ради Књажевско-српски лицеј, виша школа, која је имала три смера: правословни, јестестословно-технички и општи. Лицеј је коју годину касније премештен у Београд. Ускоро је 1839. године основана у Београду гимназија. После тога гимназије су отворане у већим градовима широм Србије.

У то време у турској покрајини Румелији, у којој је била и Бугарска, живело се устаљеним животом Турске царевине. Главну реч, што се тиче духовног живота, водиле су фанариотске, грчке владике, које су настојале да код бугарског словенског народа угасе националну свест. У Бугарској је било приватних школа, али оне нису радиле по заједничком наставном плану, свака од њих, зависно од учитеља, радила је за себе. Почетком деветнаестог века крупне промене, које су захватиле све европске земље, нису мимоишле ни Турску царевину. И у Бугарској су се јавиле занатлије, али и богати трговци који су настојали да школују своју децу, па су их слали на школовање у Русију, Румунију, Грчку, Аустрију, Француску.⁶²

Како се прочуло да Кнежевина Србија у своје школе прима бугарске ђаке, да им обезбеђује благодјенија, у Београд, Крагујевац и многе градове у унутрашњости почели су да пристижу бугарски ђаци. Како каже Ђорђе Игњатовић, „неки су долазили на кратко да стекну нешто знања потребног да се обезбеди учитељско или свештеничко место, или су одлазили пре времена из разних узрока, каткад и због слабог здравља.“⁶³ Други су завршавали основну школу, гимназију или богословију. Неки су се уписивали на Лицеј, а било их је и у Војној школи. Обично су долазили са препорукама виђенијих бугарских или српских трговаца и свештеника. Често су их за школовање препоручивале црквене општине. Било

⁶¹ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Крагујевац, 1989, стр. 152.

⁶² Ђорђе Игњатовић, *Школовање Бугара у Србији (1830 – 1878)*, Историјски гласник, Београд, 1972, стр. 43.

⁶³ Игњатовић, 49 – 50.

је и таквих који су у Србију кренули без икаквих препорука, сами и у групама. У Београду или Крагујевцу пронашли би неког рођака или земљака који се бавио трговином или баштованством, или старијег ђака из свога места, који је раније дошао на школовање.⁶⁴

Пошто бугарске школе нису радиле по заједничком наставном плану, сваки учитељ имао је свој програм и начин рада, многи су се спремали код приватних учитеља или калуђера па је њихово знање било неуједначено. Било је разлика у знању њихових ученика и ученика који су се школовали у редовним школама у Србији. Ретко ко од ученика који су ишли у школу у Бугарској је доносио школска сведочанства. Због тога су школе у Србији увеле праксу да испитајуridoшле ђаке и да их према показаном знању уписују у одговарајуће разреде.⁶⁵ Од младих Бугара се захтевало, посебно од оних који су се спремали за свештенички и учитељски позив, да науче српски језик, да стекну политичко васпитање, да се затим као пријатељи Србије врате да живе и раде у својим завичајима одакле су дошли.⁶⁶

Сматра се да се у школама у Београду, Крагујевцу и унутрашњости Србије школовало неколико стотина младих Бугара. На списку бугарских ђака, који је на основу архивске грађе и грађе из литературе сачинио Ђорђе Игњатовић, нашло се поименично 170 ђака.⁶⁷ Зна се име првог бугарског ученика који се уписао у српску школу, био је то Анастас Јовановић (1817 – 1899), литограф и цртач и фотограф који је урадио велики број портрета знаменитих људи свога времена. Рођен је у бугарском месту Враца где је започео учење код учитеља Србина Константина Огњановића. Као осмогодишњи дечак 1826. године са оцем трговцем кренуо је у Србију, где је остао у Београду код ујака терзије. После очеве смрти у Београд су му се доселили мајка, брат и сестра. Запослио се у Штампарији где је показао своје уметничке способности па га је кнез Милош послао на школовање у Беч. За себе је говорио, како је забележио Милан Ђ. Милићевић, да је и Бугарин и Србин; „Кад једна жена дете роди и нема хране да га одрани, и да га изведе на пут, него то дете узме друга жена, одрани га и начини човеком ја држим да то дете обе жене ваља једнако да воли и поштује“.⁶⁸

⁶⁴ Исто, 50.

⁶⁵ Исто, 54.

⁶⁶ Исто, 46.

⁶⁷ Исто, 84 – 87.

⁶⁸ Исто, 44 – 45.

Београдски ђаци који су се уписали у школе становали су код рођака или најчешће код станодаваца. Често су делили станове са ђацима из унутрашњости Србије. Тако се сачувао податак да је великошколац Никола Прванов становао код газдарице Магдалене Станковић, која је била родом из Сремских Карловаца. Њени станари поред Прванова били су Светозар Марковић и Павле – Паја Михајловић. Са њима је становао и бугарски емигрант Цека Петков.⁶⁹

Богослови су били у бољем положају. Млади људи, који су долазили из Бугарске и уписивали се у Богословију и које су слале црквене општине или манастири, имали су смештај у богословском интернату. Први богослов који је 1844. године дошао у Србију био је Хрисант Јовановић, ученик Неофита Хилендарског. Добио је стипендију од српске владе, а митрополит Петар му је обезбедио стан у школи, 1849. године вратио се у свој завичај.⁷⁰

И Аверкије Петровић добио је у мају 1845. године бесплатан смештај у Богословији, а после окончаног школовања заређен је за ђакона, затим се вратио у завичај.⁷¹ Софроније Банковић, сабрат Рилског манастира, имао је тридесет година када је 1850. дошао на школовање у Београд. Митрополит Петар обезбедио му је бесплатан стан и храну. Имао је могућност да у Богословији слуша све предмете који су га интересовали. Идуће године вратио се у свој манастир.⁷² Занимљив је пример и старијег ђака, Павла Тодоровића (Павела Тодорова). Дошао је у Београд на школовање 1852. године са 18 година. Постао је владин стипендиста, уписао се у гимназију. Школовање је наставио у Москви где је завршио Филозофски факултет.⁷³

У Београд су после оснивања Више женске школе, која је имала гимназијски ранг, почеле да стижу и девојке из Бугарске. Из Старе Загоре дошле су 1864. године Зумбула Иванчова, Жељка П. Иванова и Старајида (Смараја) Начова. У то време римокатолици су у Старој Загори основали римокатоличку школу, па је старозагорска црквена општина послала у Београд ове три девојке да се школују за учитељице, да се врате кући и сузбијају римокатолички утицај. Све три су примљене у школу и добиле благодјејанија. Становале

⁶⁹ Игњатовић, *Штампање бугарских књига*, 152.

⁷⁰ Игњатовић, *Школовање Бугара*, стр.49.

⁷¹ Исто, стр. 50.

⁷² Исто, стр. 55.

⁷³ Исто, 55.

су код Персиде Пинтеровић, учитељице у Вишој женској школи.⁷⁴ Четири године касније, 1868. на школовање у Вишу женску школу дошле су из бугарског манастира Калофера две младе монахиње – Теодосија Стојанова и Евгенија Иванова – Бојацијева. По препоруци митрополита Михаила остале су на школовању до 1870. године.⁷⁵

Очигледно је да је за све време од 1833. до 1878. године од свих ђака који су се школовали у њеним школама српска држава највећу пажњу поклањала Бугарима. Они су захваљујући благодејанијама, ако се изузму ђаци из имућнијих породица, били у најбољем материјалном положају. Њихове стипендије биле су веће од стипендија ђака који су долазили из Босне, Херцеговине, Црне Горе, Старе Србије и Македоније. Забележен је случај Недељка Васиљевића из Сарајева, који се школовао захваљујући послуживању у имућнијим београдским кућама. Ухваћен је када је покушао да се представи као Бугарин, како би добио благодејаније.⁷⁶ Било је доста ђака из Србије према којима држава није била дарезљива као према Бугарима. Гимназијалац Милош С. Милојевић из села Црна Бара у Мачви спавао је под степеницама велике школе.⁷⁷ Поучен дружењима са њима у Београду и Москви, Милојевић није веровао Бугарима. Када је основао Друго одељење Богословије, Милојевић је за Бугаре затворио врата ове школе. Преместио их у Прво одељење.⁷⁸

Неки од бугарских ђака који су се школовали у Београду били су свесни шта је Србија за њих учинила. Београдски ђак Дмитар Маринов је написао: „Треба знати да су у Западној Бугарској тада Србија и Београд имали такав очаравајући утицај да су се Русија и Москва једва назирале у школско-просветном погледу. Због тога сви омладинци онога времена, уколико су одлазили на школовање у иностранство, ишли су у Београд.“⁷⁹ Било је и супротних примера: оснивачи Внутрешне македонске револуционарне организације – ВМРО, основане у Солуну 1893. године, поред осталих, били су и Дамњан Грујев и Петар Поп Арсов који су средње школе похађали у Београду.⁸⁰

⁷⁴ Исто, стр. 72.

⁷⁵ Исто, 73.

⁷⁶ Исто, 74.

⁷⁷ Зарије Р. Поповић, *Милош С. Милојевић*, стр. 383.

⁷⁸ Игњатовић, *Школовање Бугара*, 79 – 80.

⁷⁹ Исто, 83 – 84.

⁸⁰ Стеван Симић, *Српска револуционарна организација, комитско четовање у Старој Србији и Македонији 1903 – 1912*, Београд, 1998, стр. 31.

Йово Байич

Белград

БОЛГАРСКОЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ И СЕРБИЯ В XIX ВЕКЕ

Резюме: *Сотрудничество между сербским и болгарским народами в XIX веке восходит к Первому сербскому восстанию (Восстание Караджордже), с того времени, когда пожары сербского восстания осветили Старую планину. Многие болгары не только наблюдали за этими пожарами издалека, но и присоединились к повстанцам Караджордже. Среди них был Конда Бимбаша, который открыл городские ворота армии Караджордже во время осады Белграда в 1806 году.*

В начале декабря 1861 г. в Белграде был опубликован документ «План освобождения Болгарии», а в конце 1861 — начале 1862 г. был сформирован Болгарский легион, который готовился, как только представится такая возможность, к отправлению на поле боя.

Ключевые слова: *Болгарское национальное движение, государство, болгары, сербы, Сербия, образование, политика*

ДОДАТАК

БИБЛИОГРАФСКО-ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД*

Овај библиографско-хролошошки преглед бугарских издања штампаних у српским штампаријама је најпотпунији, јер обухвата и неколико непознатих наслова о којима смо нашли податке у архивској грађи и српској периодици оног времена.

Треба рећи да су прве библиографске белешке о појединим бугарским књигама објављене у српским листовима и часописима много раније него код самих Бугара. Као почетак библиографског рада оне узимају попис Ивана Шопова из 1852. године.¹ Међутим, Антониа Арнот је донео прве библиографске белешке о низу бугарских књига још 1838. године.² Димитрије Тирол, у „Голубици“ 1838-1840, такође доноси податке о бугарским књигама које су дотле штампане у Србији.³ Иако је реч о пригодним написима, ипак их не треба заборавити; чињеница је да они, хронолошки посматрано, дају податке библиографског карактера о бугарским књигама пре појаве Шоповљевог списка, чак су можда и први дали библиографски опис бугарских издања.

Касније се, природно библиографски рад организовао и код Бугара па смо користили све приступачне изворе о томе у изради овог библиографско-хронолошког прегледа. Овде имамо на уму пре свега три познате библиографије – Александра Теодорова- Балана⁴, Валерија Погорелова⁵ и др Мања Стојанова⁶, који је дао најпотпунију библиографију књига овог периода. Стога у нашем прегледу не дајемо потпуни наслов, код црквених књига то не чини ни Мањо Стојанов, већ сажети библиографски опис који садржи све

* Ђорђе Игњатовић, Шкловање Бугара у Србији (1830 – 1878), *Историјски гласник*, Београд, 2/1972.

¹ Цариградски вестник, III, 99 6. IX 1852; Ив. В. Шопов, *Списък на български книги на нововозраждемата българска писменост в XIX век* (и посебно): *Список за болгарските книги, които са издадени досега* (Цариград, 1857, 15 с.).

² Србска новина... I, 4-5, 12-15, I 1838, 17-18, 21-22: А(нтоније) А(рнољев) А(рнот), *Бугарско књижевство...*

³ Голубица, I, 1839, 280: *Списак напечатани у Србији књига*.

⁴ Ал. Т. Балан, *Български книгопис*, дял I (1641-1877), София, 1909.

⁵ В. Погорелов, *Опис на старите печатани български книги*, София, 1923.

⁶ М. Стојанов, *Българска възрожденска книжевина*, I-II, София, 1957, 1959.

основне податке, пре свега од важности за наше податке. Својој библиографији додали смо непозната издања – према архивским и штампаним изворима, неколико српских књига које су штампали бугарски издавачи, литографије (и посебна издања и као илустрације у појединим издањима), необјављени рукописи (наслови су дати према наведеним изворима), преглед листова и часописа и покушаја да се они покрену. Сви наслови су према савременом бугарском правопису.

Иза редног броја у нашем библиографком прегледу дајемо број из библиографије др Мања Стојанова; уколико тај број није наведен, значи да дотично издање није познато бугарским библиографима. Тамо где је наведено име Ал. Теодорова Балана или Валерија Погорелова у загради значи да се позивамо и на њихове библиографије и број издања у њима. За српске књиге наводимо и број у библиографији Стојана Новаковића¹; уколико није наведен, онда дотично издање није му било познато.

1833.

1/5840. Аритметика или наука числителна... За болгарските деца... сочинено от... Хрисанта Павловича.. Предстоявал и изправлял Христодул Костович с(амоковец). В Белиград, у Княжеско-Сербската типографија, 1834, 16 с. 16^о, црквенослов. словима.

2/4460. Часослов... Изново прилежно изправен и прещампосан иждивением г. Николая Стояновича, книговезателя и жителя самоковскога. Б Белград, в Княжеско-Сербстей типографии, 1833,95 с. 8^о, црквенослов. словима.

1834.

3/4461 (Погорелов, 25). Буквар или начално учение... Напечатася настоянием и иждивением Николая Карастояновича, книговезателя и жителя самоковскога. В Крагуевац, в Княжеско-сербстей типографии, 1834, 16 с. 8^о, црквенослов. словима.

4/4462. Житие стаго священномученика Харалампия... Напечатася настоянием и иждивением Николаа Кара-Стояновича Книговезца

---

¹ Стојан Новаковић, *Србска библиографија за новију књижевност (1741-1867)*, Београд, 1869.

и Книгопродавца Самоковскага, В Крагуевце, в Княжеско-Сербстей Типографии, 1834,32 с. 8^о, 1 слика.

1835.

5/5607. Болгарска граматика. Сега перво сочинена от Неофита П. П. сущаго из священства обители Рилская... а на свят издана от любодорните предстоятели на болгарското просвещение г. брата Мустакови, жители букурешкия, а иждивението на общато новосоставлено в Габрово училище. В Крагуевце, в Княжеско-Сербстей Типографии, 1835, 6, 211, 1 с. 8^о, црквенослов. словима.

6/5607. (Погорелов, 27). Взаимоучителните таблици. От Неофита, иеромонаха Рилскаго. (Издадени на иждивение на Габровското училище). В Крагуевце, 1835, 66 таблица.

7/5609 (Погорелов, 28). Буквар, извлечен от взаимоучителните таблици от о. Неофлита иеромонаха Рилскаго. (Крагуевац, 1835).

8/5610 (Погорелов, 29). Неофлит иеромонаха Рилски. Священни краткий катихизис. В Крагуевце, 1835.

9/5611. Краткое и ясное изложение на... треческий язык от Неофлита Иеромонаха П. П. Рилца. В Белиград, в Княжеско-сербстей типографии, 1835, 37 с. 8^о, црквенослов. словима.

10/5625. Славеноболгарское детоводство за малките деца. Напечатано с одобрением и иждивение его светости княза Сербкаго МИЛОША ТЕОРОРОВИЧА ОБРЕНОВИЧА на дар учащейся болгарской юности; благословением же преосвященнейшаго Сербии митрополита г. Петра. Собрано от различни писатели и сочинено на шест части шест учиничнии чини; первом преведено от Неофита архимандрита Хилендарца, родом же Котлянца. Часть первая содержащая буквы, срицания слогов, обучения добронравних, веществений, вседневната детинска молба. В Крагуевце, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 54 с. 8^о, 1 слика, црквенослов. словима, тираж 1800-2000.

11/5626. Славено-болгарское детоводство за малките деца. Напечатано с одобрением и иждивение его светости княза Сербкаго МИЛОША ТЕОРОРОВИЧА ОБРЕНОВИЧА, благословением же преосвященнейшаго Сербии митрополита г. Петра издано от Неофита архимандрита Хилендарца... и Емануила Васкидовича елингреческаго Свищовскаго учителя. Часть вторая... В Крагуевце, у

Княжеско-сербской типографии, 1835, 70 с. 8^о, 1 слика, црквено-слов. словима, тираж 1800-2000.

12/5627. Славеноболгарское детоводство за малките деца... Част третая... В Крагуевце, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 68 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 1800-2000.

13/5628. Арифметическое руководство за наставление на болгарските юноши... Част четвертая. В Крагуевце, у княжеско-сербской типографии, 1835, 4, 48с. 8^о, тираж 1800-2000.

14/5629. Краткое политическое землеописание за обучение на болгарското младенчество... Част пятая. В Крагуевце, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 91, 3 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 1800-2000.

15/5630. Славеноболгарский предручный послателник за наставление на болгарските юноши... част шестая... В Крагуевце, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 66, 2 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 1800-2000.

16/5631. Кратка священная история и священный катихисис. Напечатана с одобрением его светости князя Сербкаго МИЛОША ТЕОРОРОВИЧА ОБРЕНОВИЧА, благословением же преосвященнейшаго Сербии архиепископа и митрополита г. Петра. Первом преведени из елиногреческаго диалекта, сочинена же на славеноболгарскаго и издани в ползу славеноболгарской юности от Неофита архимандрита Хилендарца, родом же котлянца. Част первая. В Белград, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 16, 54, 2, 97, 8, једна слика 8^о, црквенослов. словима, тираж 1800-2000.

17/5841. Писменик общополезен на секого едиnorodнаго ми болгарина... Сочинен според днешнииа писмописателен способ от Христаки П. Дупничанина... Престоявал и изправял шура негов Яков Илиевич С(вищовчанин). В Белграде, у Княжеско-Сербской типографии, 1835, 10, 78, 4 с. 8^о.

18/5842. Разговорник греко-болгарский... при когото и една кратка Болгарска история приложи се. Собран и сочинен от Христаки П. Дупничанина... Предстоявал и изправял шура негов Яков Илиевич... В Белграде, у Княжеско-сербской типографии, 1835, 6, 2, 106 с. 8^о.

19/1233^a... Напечата са книга сия Страстие Христово. Препицец иерей Николай сакеларий Георгиевич, настоятел же типа Нешо Маркович

от Кратово. В Белграде, у Княжеско-сербской книгопечатни, 1835 лета, 96 с. 16⁰, црквенослов. словима, на црквенослов. језику.

1836.

20/8209^a (Погорелов, 41). 1836. Правило Святаго Иоана Рилскога. Белград, в типографии Княжеско-сербской, 1836, 7, 4⁰.

21/8210. Канон молебний к преподобному и богоносному отцу нашему Иоанну Рилскому чудотворцу. В Белграде, у Княжеско-сербской типографии, 1836, 7 лист. 1 слика, на црквенослов. језику.

22/5612... С дозволением Благовернаго Гдра Князя Сербкаго МИЛОША ТЕОРОРОВИЧА ОБРЕНОВИЧА, Благословением же Пресвещенейшаго Сербии Митрополита Гдина ПЕТРА, напечатася Книга сия, содержащая СЛУЖБИ с ЖИТИЕМ преподобнаго оца нашего Иоанна Рилскаго чудотворца, прилежно оубо исправлена... Неофитом Иеромонахом, а типом издавна... всеусердным настоянием и собственим иждивением г. Иосафа Уеромонаха, сущаго от тояжде сщениия обители рилския. В Белграде, в Типографии Княжеско-сербской...1836, индиката д, Мца Марта, 4,60 лист. 4⁰, црквенослов. словима.

1838.

23/4465... Напечатася Последование сие Молебних Пеней... иждивением и настоянием Николаа Кара-Стояновича, книговезателя, В Белграде, в Типографии Княжеско-Сербской, 1838, индиката а, мца иулиа, 3,73 листа, 8⁰, црквенослов. словима.

1939.

24/ (А. Т. Балан, 7433). Молитва на пресветая Богородица... Преведена от греческаго на славеноболгарскаго языка и напечатана сос иждиението на Найдена Иоанова... (Београд, 1839), 16⁰.

1843.

25/551. Всеобща география за децата. Преведе от рускиј јазик Ив. А. Богоев... в Княжеско-сърбската типографија, 1843, 422, 16, с. 1 табела са цртежима, 8^о.

1844.

26/977. Историја на великиј Александра Македонца... Преведе от грчки карловскиј славеноболгарскиј учител Христо П. Василев Протопопович от Карлово. Белград, в Княжеско-сърбската типографија, 1844, 2, 160, 38 с. 8^о, црквенослов. словима.

27/20827. Часослов... Напечатана сос иждивением от Х. Найдена Иоанновича, татар-пазарчианина ради болгарскую јуност. Белград, Книгопечатная Княжества Сербии, 1844, 46 с. 8^о.

1845.

28/5843. Гранатика славено-болгарска от Христати П. Дупничанина... В Белград, Правителственной книгопечатњи, 1845, 4, 74 с. 8^о.

29/7399. Две советователни слова Плутарха Херонеа... Преведени с српското на словеноболгарскиј јазик в ползу славеноболгарског јуношества от Иона Стојановича, учителя. Белград, в Княжеско-сърбска типографија, 1845, 10, 92, 76 с. 16^о, црквенослов. словима.

1846.

30/4467. Пасхалиа... Печатана в Киевопечерској лаври 1763 года. Препечатана же настоянием и иждивением Николаа Кара-Стојановича, книговетателя и жителя самоковског. В Белград, 1846, 100 лист. 16^о, црквенослов. словима.

31/20829. Напечатана вторин тиснением Последование сие Молебних пеней... иждивением и настоянием Николаа Кара-Стојановича... В Белграде, в типографии Княжеско-сербској... 1846, индикта д мца мая, 74 листа, 16^о.

1847.

32/981. Перва понятия за детинско употребление... Приведени от француски на славено-български јазик от Емануила Васкидовича. В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатња, 1847, 8, 4, 98 с. 4 табеле са сликама, црквенослов. словима, тираж 1000.

33/982. Наръчна книшка, сочинена от Емануила Васкидовича за българските деца и девици. Белград, в Правителствена книгопечатња, 1847, 31 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 1000.

34/983. Христанское поучение или сокращение на святијат катихизис. Преведено от греческиот јазик на славено-български јазик от Емануила Васкидовича. Белград, в Правителствената книгопечатња, 1847, 37 с. 16□, црквенослов. словима, тираж 1000.

35/984. Сокращение на святијата историја. Приведено от греческиот на славено-български јазик от Емануила Васкидовича. В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатња, 1847, 36, 8^о, црквенослов. словима.

36/5322. Писменница на славјански јазик. Състави Иван Н. Момчилович, Еленчанин. Издание прво. Белград, в Правителствената книгопечатња, 1847, 8, 179, 13 с. 8^о, црквенослов. словима.

37/6082. Разговори за срдечно и душевно образование. Сочинени на србски от Гавриила Поповича архимандрита, а преведени на български от Аверкија Петровича д. Сопотненца. Издават се с иждивение на Ивана Н. Момчиловича, Еленчанина. Белград, в Правителствената книгопечатња, 1847, 38 с. 12^о.

38/4749. Ръководство към нравствената философија за новоначалните. Преведе от чуждестранното Никифор П. Костадинов. Мудрон еленчанин български учител в Т. Пазарџик. Белград, в Правителствената книгопечатња, 1847, 42 с. 16^о.

1848.

39/6083. Цвет милости или завешание чадолюбиваго отца преведе се от Аверкија Петровича дјакона. Белград, в Княжеско-сербската книгопечатња, 1848, 4, 70, с. 1 сл. 12^о, тираж 1000.

1849.

40/1241. Извод от физика, написан от Найдена Герова, Чјаст прва. В Белград, в Печјатано в правителствена книгопечатња, 1849, 6, 209, 17, с. 4 листа табела 8^о, црквенослов. словима.

41/3274. Цветообрание на старословенската книжнина в Бјлгария, събрано и на чески издадено от Г. Павла Шафарика 1847, на сјрбски преведено от г. Јанка Шафарика 1848. От сјрбски на бјлгарски преведено и издадено от дякон Хрисант Иоанович от Калофер. Белград, в Княжеско-сјрбската книгопечатња, 1849, 14,66 с. 1 сл. 16^о.

42/8217 (Погорелов, 175). Календар „Казамя“ за 1849. година. Белград, (1848), (В Княжеско-сјрбската книгопечатња), 16^о.

43/3250 (Погорелов, 169). Буквар или начално ичение. Напечатана сос иждивение от хаджи Найдена Иоановича... Белград, в Княжеско-сербстей типографии, 1849, 24 с. црквенослов. словима, тираж 5000.

44/20830. Книга сия Часослов... Напечателся сос иждивением от Хаџи Найдена Иоановича... В Белград, в Книгопечатни Княжества Сербии, 1848,48 лист 8^о, тираж 3000.

1850.

45/3312. Часови благоговейния. Преведени от немский на сјрбский јазик от г. Гаврила Поповича, архимандрита, а от сјрбский на бјлгарский јазик от Георги С. Иошева, сеславчанина. В Белград, в Правителствената книгопечатња, 1850, 12, 1, 19, с. 8^о, тираж 1000 (вероватно).

46/2357... Псалтир... Напечатана сос иждивением и трудом от хаджи Найдена Иоановича... Белград, в Книгопечатни Княжества Сербии... 1850, индиката и мџа ианнуариа, 79 лист. 16^о, црквенослов. словима, на црквенослов. језику, тираж 500.

47/8493. Любител на болгарското просвещение. От Милана Давида Рашича Православова. В Земун, при народ. Книгопечатн. Дан. Медаковича, 1850, 68,4 с. 16^о.

1851.

- 48/5619. Неофит Рилски. Аритметика, Белград (Княжеско-сърбскей типография), 1851.
- 49/3250. Буквар или началное учение. Напечатесе сос иждивением от хаджи Найдена Иовановича... В Белграде, в Княжеско-сърбскей типографии, 1851, 23 с. 16⁰, тираж 5000.
- 50/3264. Календар за лето 1852, списан от Х. Найдена Иовановича, татарпазарджичанина. В Белград, в книгопечатня Княжества Сербии (1851).
- 51/1239. Начала на христианското учение или кратка священнс история и кратак катихизис... печатани на Хаджи Найдена Иовановича... В Белград, в книгопечатни Княжества Сербии, 1851, 52 с. 8⁰, црквенослов. словима, тираж 4000.
- 52/3255. Чистописание. Издадется с трудом и иждивением от Х. Найдена Иовановича... Издание бторо. В Белград, Княжества Сербии Каменорезница, 1851, 7 листов, дугуластог формата, 8⁰, тираж 6000.
- 53/3258. Ново-български песни... Издаде ся с трудом и иждивением от Хади Найдена Иовановича... Издание първо. В Белград, в Книгопечатни Княжества Сербии, 1851, 64 с. 16⁰, црквенослов. словима, тираж 6000.
- 54/3259. (Богат) Снотълковател... Издание и иждивение от хаджи Найдена Иовановича... Издание второ. В Белград, в книгопечатни княжества Сербии, 1851, 36 с. 8⁰, црквенослов. словима, тираж 5000.
- 55/6439. Краткий турско болгарский речник и разговорник, списан и на тип оздан... от Пенча Радова, карловца. В Белград, печатано в правителствена книгопечатня, 1851, 92, 2 с. 8⁰, црквенослов. и грчким словима.
- 56/6440. Китаби шерифтен алилма ве чок уляма... Филибе каза-съндан Карловаль Пенча Радиоглу мисарифи иле тап олунмуштур. Сербиа де Белиград Басма-хенесинде, 1851, 1 лист текстова из је-ванђеља на турском, црквенослов. словима.

1852.

- 57/3260. Житие на святого Варвара. Преведено от Славенский на славяно-болгарский язык, и печатано от х. Найдена Иованова... В Белград, в Правителственната книгопечатница, 1852,8 с. 16⁰.
- 58/3261. Житие на святого Игнатия и святого Варнава... Печатани от х. Найдена Иованова... В Белград, в Правителственната книгопечатница, 1852, 14 с. 16⁰.
- 59/3262. Наставник и ученик. Издаде са с ижвидение от Х. Найдена Иовановича... В Белград, в Правителственната книгопечатня, 1852, 16 с. 16⁰, црквенослов. словима.
- 60/3263. Правила за сохранение на здравието. Издаде ся с иждевением от х. Найдена Иовановича... В Белград, в Правителственната книгопечатница, 1852,8 с. 16⁰, црквенослов. словима.
- 61/4503. Начатоци на христианското учение или кратка священна история и кратък катихизис... преведени от Н. Х. Касапскога, а печатени... от Найдена Иовановича... В Белград, в Правителственната книгопечатница, 1852,52 с. 8⁰, црквенослов. словима, тираж 5000.
- 62/4504. Пространний христиански катихизис... преведен от Н. Х. Касапскога. Напечатан же с иждевением на Х. Найдена Иовановича... Издаде първо. В Белград, в Правителственната книгопечатня, 1852, 152 с. 8⁰, црквенослов. словима, тираж 5000.
- 63/2622. Басни Езопови... преведени от Иоана Еманоиловича, славеноболгарского учителя, татарпазарджичанина. А печатани с иждевением Найдена Иовановича... Издаде първо. В Белград, в Правителственней книгопечатне, 1852,43 листа, 8⁰, црквенослов. језику, тираж 2000.
- 64/3265 (Погорелов, 277). Календар за лето 1853. Списан от Хаджи Найдена Иовановича... В Белград, в Правителственната книгопечатница (1852), 20 лист, 16⁰, црквенослов. словима.
- 65/8221 (Погорелов, 234). Псалтир. Белград, Правителствена книгопечатня, 1852 (вероватно издање Хаџи Најдена Јовановича) тираж 4000.

66/1411. Райна, княгиня българска. Повест от Велтмана. Преведена от Йоакима Груева. Белград, в Правителствената книгопечатня 1852, 150 с. 8°, црквенослов. словима.

67/7372. Житие святаго Григория... Собрано и составлено на славеноболгарский язык от Аверкиа П. С. Монаха Рилсаго... С благословением же белоградскаго архиепископа и всея Сербии митрополита г. Петра напечатася. В Белийград, у книгопечатня Княжества Сербии, 1852, 4, 4, 164,24 с. 8°, црквенослов. словима.

68/7373. Оглашение кратко за болгарските деца. Собрано и списано... от Аверкиа П. С. Монаха Рилсаго. С благословением же... г. Петра напечатано. В Белийград, у книгопечатня Княжества Сербии, 1852,70 с. 16°, црквенослов. словима.

69/6441. Месребие масаллар. Филибе казасъндан Карловалъ Пенчо Радиоглу мисарифи-иле тап олунмуштур. Сербиа де Белиград Басма-ханесинде, 1852, 26,2 с. 16°, црквенослов. словима.

70/1747. Водител на взаимните училища, сочинен от Сава И. Доброплоднаго... В Земун, в И. К. Сопроновата бързотиска, 1852, 82,6 с. 8°.

1853.

71/978. Високи умни хитрости Бертолдови... Преведени... от... г. папа Христо Протопапа Василиев от Карлово. А напечатани с иждивението на хаджи Найдена Иованова... Издание първо. В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатня, 1853,92 с. 13 сл. 8°, црквенослов. словима, тираж 3000.

72/3228. ... Кратка богословия с въпроси и ответи... на българский язык нарядена от Х. Д. Илариона и Л. Павлова. Напечатана же с иждивением Х. Найдена Иованова... Издание първо. В Белград, в книгопечатни Княжества Сербии, 1852, 68 с. 8°, црквенослов. словима.

73/3249. Книга нарицаемия святче или календар вечний... Списън и сос иждивение напечатан от Х. Найдена Иованова... Издание второ. В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатня, 1853,64 с. 16°, црквенослов. словима, тираж 2000.

74/3267. Свиток Богоматере... Напечатася със иждивением от хаджи Найдена... в Княжеско-сербстей типографии, 1853, 24, 16 с. црквенослов. словима, на црквенослов. језику, тираж 8000.

75/3268. Повести забавни и любопитни на Настратин Ходжа и Хасекий... Преведени от турски на славяноболгарски език. Издадени на свят с иждивение от х. Найдена Иованова... В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатња, 1853, 40 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 3000.

76/3269. Молитва на пресвјатая Богородица... напечатана сос иждивението х. Найдена Иованова... (Белград, 1853), 16^о, црквенослов. словима, тираж 2000 (8000?).

77/3270. (Погорелов, 278). (Лист /40 X 52 см/ са религиозним поукама)... печати сос иждивението от Найдена Иованова... В Белград, в Правителствената книгопечатница, 1853.

78/7195. Две приказки за славните жени и за Аза човекомразца. Писал на сѣрбски Доситеј Обрадович, а побѣлгарила Станка Николица... В Белград, в Правителствената книгопечатница, 1853, 64,2 с. 16^о, црквенослов. словима, тираж 2000.

79/7195. (Погорелов, 279). Изјаснения на празнични евангелија. Преведено от свещеника Златана (Груева Кинова). Белград, 1853, 182 с. 8^о.

80/3114. Земледение, съставлено от Николаја Икономовича, жеравњанца. Бялград, в Княжеско-сѣрбската печатња, 1853, 122, 14 с. 8 табела са сликама, 16^о, црквенослов. словима, тираж 1200.

81/1748. Михал. Комедия на четири действия. Преготовлена от Сава И. Доброплоднаго. Издание прѣво. В Земун, в К. Сопроновата бѣрзотиска, 1853, 46, 10 с. 8^о.

82/1749. Писменник (Писмовник), сочинен от Сава И. Доброплодни... Издание прѣво. В Земун, в И. К. Сопроновата бѣрзотиска, 1853, 14, 2, 163, 133 с. 16^о.

83/1446. здравословие... Издание второ. В Земун, в И. К. Сопроновата книгопечатница, 1853, 201, 9 с. 8^о.

84/6000. Критички издирия за историята бѣлгаарска на Ю. И. Венелин... Преведе от руски Ботю Петков. Чјаст прѣва. В Земун, в И. К. Сопроновата бѣрзописна книгопечатница, 1853, 2, 176 с. 8^о, 1 сл. (Ј. И. Венелин, литографија Ј. Јовановића).

85/6000. Критички издирия за историята бѣлгаарска на Ю. И. Венелин... Преведе от руски Ботю Петков. Чјаст втора. В Земун, в И. К. Сопроновата бѣрзописна книгопечатница, 1853, 4, 206, 16 с. 8^о.

1854.

86/3271. Филозофско поучение... издаде се на свят с иждивението от х. Найдена Иованова... В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатница, 1854, 16 с. 16°, црквенослов. словима, тираж 6000.

87/5847. Баснословие Синтипи филосава... изданое на свят с иждивението от х. Найдена Иовановича... В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатня, 1854, 56 с. 8°, тираж 2000.

88/6306. Есопа фригийсаго баснотворца басни... от елински преведени на славянобългарский язык от Райна Поповича П. С. Елино-греческаго учителя от Карлова... А напечатени сос иждивение на хаџи Найдена Иовановича... В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатня, 1854, 80 с. 8°, 14 сл., црквенослов. словима, тираж 4000.

89/3272 (Погорелов, 306). Календар за лето 1855. Списън от Х. Найдена Иовановича... В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатница (1854), 16 лист. 32°.

90/2903. Част първа на Священна история вехтаго завета. Написа се от Христия Михаил Златева, а издава се с пристоянието на Иована Стоянова, свишовченина, родом оз с. Мердана в Търновското окружие. В Белград, в Правителствената типография, 1854, 10, 152 с. 8°, црквенослов. словима.

91/2903. Част втора на Священна история новий завет. Написа се от Христия Златев Михаила, и издава със пристоянието на Господина Ивана Стоянова... В Белград, в правителствената типография, 1854, 53,8 с. 8°, црквенослов. словима.

92/1781. Кратко и ясно описание на сватби... Преведено... от прото-нотарий папа Димитрия (Драганов)... А напечатано от Иована Стоянова... 1854 лето, 6 октомвриа. В Новий Сад, в книгопечатнята д-р Даниила Медаковича, 92 с. 8°, црквенослов. словима.

1855.

93/3273. Псалтир... Напечата се с иждивением и трудом от Хаджи Найдена Иовановича... В Белград, в книгопечатни Княжества Сербии, 1855, 67 лист. 1 сл. 8°, на црквеносл. Језику, тираж 2000.

94/20831. ... Напечатася книга сия Часослов... иждивением и трудом от Хаджи Найдена Йовановича... В Белград, в Книгопечатни Княжества Сербии... 1855,44 листа, 8^о, црквенослов. словима, тираж 3000.

95/1526. Повест или поучение християнское... Преведено от славенский на български язык от Петра Давидова с настоянието и иждивението на Дим. Николаева (на корици: Стоян Маринов)... В Белград, в Княжеско-сербската типография, 1855, 140, 20 с. 8^о, црквенослов. словима (Благословением митрополита Петра).

96/1548. Старопланинче. Календар за 1856 година... Нарядин Х. Г. Данов. В Белградската книгопечатня (1855), 32 с. 16^о, црквенослов. словима.

97/4693. Общи знания всякому человеку нужны. Преведе от сърбский на българский язык Стефан П. Иов. Колнов, в Белград, в Правителствената книгопечатня, 1855,6 156, 12 с. 8^о, тираж 1000 (Благословением и дозволением митрополита Петра).

98/6084. Церковна история... Преведена от греческий на славяно-българский язык от Аверкия Петровича и Глигория Гога, дякони. В Белград, в правителствената книгопечатня, 1855, 4, 262,6 с. 8^о.

99/ Китаби шерифтен алинма ве чок уляма... Филибе казасъндан Карловаль Пенчо Радиоглу мисарифииле тап олунмуштур. Сербия де Белиград Басма-ханесинде 1858,1 лист (са текстовима из јеванђеља на турском језика), црквенослов. словима.

1856.

100/5779. Духовен знак... превел... на български язык Марин Софрониев Калугеров. Напечатал със свой труд и иждивение Нешо Недялков, копищанец. Издание второ. В Белград, в Княжеско-сербската типография, 1856, 65,8 с. 10 сл. 8^о, тираж 1000.

101/7508. Многострадална Геновева. Жалостно позорище на пет действия. Преведено от сърбский на българский язык от Павла Тодорова, а печатано с иждивението на Неша Неделкова... В Белград, в Правителствената книгопечатница, 1856,72 с. 8^о, тираж 1000.

102/7404. Кратка антропология... Превел и нарядин Найден П. Стоянов, а напечатана от Д. Ангелиев книгопродавец. Државна штампарија у Београду, 1856, 35 с. 1 табела, 8^о.

103/5429. Святителско поучение... Превел... на български јазик... монах Натаил Атонескозографски, Нови Сад, в книгопечатњата д-р Данила Медаковича, 1856, 8, 46, 96 с. 18^о.

104/6505. Пред-вестник Горскога пътника. От Г. С. Р. У Новиј Сад, в книгопечатња Дра Дан. Медаковича, 1856, 17 с. са илустрацијама (из „Седмице“), двостубачно, 8^о.

105/7186. Евангелие поучително... Собрал пт славјански и от гречески Софрониа, епископ врачански, родом котленец, и сочинил на български јазик от свишовскога учитеља Теодора Теодорова Хрулева... а напечатано от Иована Стоянова... В Книгопечатњата Др Дан. Медаковича в Нов Сад, 1856, 12, 343, 16 с. 1 сл. 4^о, црквенослов. словима.

1857.

106/20835. Буквар или начално учење. Напечата се сос иждивење от Хаджи Найдена Иоановича... В Белград, в Княжеско-сербстей типографији, 1857, 19, 1 с. 16^о.

107/1413. Първи знања за деца. Нарядил Иоаким Груев. Белград, в Княжеско-србска на книгопечатња, 1857, 47 с. 8^о.

108/1414. Священа историја на вехтиј и новиј завет... Нарядил И. Груев. Издание на книгопродавеца Димитри Ангелов, Белград, в Правителствената книгопечатња, 1857, 84, 2 с. 16^о.

109/6132. Аделаида. Алпийската пастирка, изплетена от Кръста Стојан. Пишурка и посветена на Ломското читалище, а напечатано с иждивењето на Ивана П. И. Пишурка. В Белград, в Княжеско-србската книгопечатња, 1857, 3, 75, 8 с. 1 сл. 8^о, црквенослов. словима.

110/6438. Месецослов или календар вечниј... издаден... от Пенча Радова, карловеца, В Белград, в Правителствената книгопечатња, 1857, 270 с. 8^о.

111/1750. Взаимоучителни таблици, сочинени от Сава Илиев Доброплоднога, професора в Великата Карловачка гимназија в Австрија В Белград, в Княжеско-србската книгопечатња, 1857, 9 таблица.

112/987. Буквар за првоначалните ученици. Съчинен от Емануила Васкидовича и Георгиа М. Владикина, учители... Напечатан же с иждивение народаго читалища в Свишов. Издание първо. Нови Сад, Книгопечатня др. Дан. Медаковича, 1857, 38 с. 8^о, црквенослов. словима.

113/65,6. Горкий пътник. Повествителен спев от Г. С. Раковскога. Списан в лето 1854. Печатан же в лето 1857, в книгопечатня Др Дан Медаковича, 6,288 с. 8^о.

1858.

114/1071. Писма за службата божия... От сръбский на българский язык от И. С. Владикин, търновца, а напечатана с иждивението на Неша Неделкова... В Белград, в Правителствената книгопечатня, 1858, 298,22 с. 8^о, црквенослов. словима, тираж 2000.

115/1415. Гуслица или нови песни, нагласени от И. Г. а издали И. Г. Трувчев и Х. Г. Д(анов). Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1858,36 с. 16^о, тираж 3000.

116/1418. Основа на българска граматика от Иоакима груева. Издали Х. Г. Данов и И. Г. Трувчев, Белград, в Правителствената книгопечатня, 1858, 2, 2, 133,2 с. 8^о, тираж 4000.

117/1419. Робинзон. Скратена приказа за деца. Превод от И. Груев. Издали И. Г. Трувчев и Данов, в Белград, в Правителствената книгопечатня, 1858,23 с. 16^о, тираж 3000.

118/1549. Пространи православни катихизис. Превел Х. Г. Данов, а издали И. Г. Трувчев и Данов, в Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1858, 108,4 с. 8^о, тираж 4000.

119/4976. Разна любовна песмопевка. Събрал Г. М. Л. Софиянец, а издал Пенчо Радов... В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1858, 4, 106 с. 16^о, црквенослов. словима, тираж 2000.

120/5146. Читалища за децата. Превел и наредил Христо П. Марков, а печатана от Д. А(нгелов), В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1858,72 с. 8^о, тираж 4000.

121/5147. Кратко повествование за святата църква... Нарядил. Х. П. Марков... Печатал Д. Агелов... В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1858,56 с. 8^о, тираж 2000.

122/5813. Кратък писмовник, Белград, 1858,48 с. 32°.

123/5812. Кратка аритметика... от Лука Павлева, Белград, в Княже-ско-сърбската книгопечатня, 1858,96 с. 16°, тираж 2000.

124/5813. Писмени състави... от Лука Павлева, Земен, в книгопечат-нята И. К. Сопрона, 1858, 56 с. 16°.

1859.

125/5148. Азбуквар и първа книжка за чтение. Нарядена от Х. П. Марков, а печатана от Д. Ангелова... В Белград, в Правителстве-ната книгопечатница, 1859, 60 с. 14 сл. 16°.

1860.

126/4470. Масослов (Месецослов?)... Напечата ся иждивением Бра-тии А. и С. Николаеви (Карастоянови) из Самоков. В Белград, в Княжеско-сербской типографии, 1860, 144 с.

127/4469. Псалтир... Напечатася братии А. и С. Николаеви Карасто-янов... В Белград, в Правителственной типографии, 1860, 137 лист. 16°.

128/4486. Освобождението на сърбите от Карагеорги и Милоша Обреновича от И. Х. Касабова. В Белград, в правителствената К. С. книгопечатня, 1860, 10, 1, 182,1 с. 8°, тираж 1000.

129/4919. Книга, нарицаемая митарства... Издание трето. В Белград, в Правителствената книгопечатня, 1860,40 с. 8°, црквенослов. словима.

130/6523. Няколко речи о Асену първому... от Г. С. Раковсаго. У Белград, печатано в Кн. сърп. книгопечатница, 1860,4 ,128 с. 4. сл. (Николаја Павловича), 4°, тираж 3000.

131/6524. Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начяла... от Г. С. Раковсаго. Белград, печатано в Кн. сърп. книгопечатня, 1860, 12, 64 с. 8°, тираж 1000 (?).

132/6526. Българский за независимо им священство днес възбуден въпрос... Белград, печатано в Кн. сърп. книгопечатня, 1860, тираж 1000 (?).

133/6527. Отговор на Богословска гръцка брошура /на крају текста: Г.С. Раковски/, (Белград, 1860), 38 с. 8°, тираж 1000 (?).

134/6525. Глас еднога Българина. (Земун, штампарија И. К. Сопрона, 1860), 39 с. 8^о.

135/8252. Календар... на астронома Казамија за 1861... В Земун, в книгопечатња И. К. Сопронова (1860), 18 лист. 16^о.

1861.

136/3314. Кратка всеобща историја... превел от руски јазик Георгий С. Иошев... Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатња, 1861, 16, 363, 13 с. 8^о, тираж 2000.

137/4461. Буквар... В Белграде, печатано в княжества Сербкаго книгопечатни... 1861,23 с. 8^о, црквенослов. словима.

138/5077. Календар за 1862... В Белграде, в книгопечатња Алекс. Андрича (18661), 40 с. 16^о. Година прѣва.

139/5072. Кратка свјашчена историја на ветхий и новий завет. Издал Димитрий Василиев. Издание шесто. В Земун, в И. К. Сопроновата книгопечатница, 1861,51 с. 8^о.

140/7790. Кратка географја или землеописание. Составлено от Теодора Т. Хрулева... И напечатано с иждивението на Иована Стоянова Мер. Издание второ. Земун, 1861.

141/7791. Кратах катихизис. Преведи от сѣрбски на бѣлгарски Теодора Т. Хрулева, взаимоучител свищовски, а напечата се с иждивението на Иована Стоянова Мер. Издание второ. В Земун, в типографјата на И. К. Сопрона, 1861,24 с.

142/7792. Кратка свјашчена историја. Преведе от сѣрбски на бѣлгарски Теодор Т. Хрулев... а напечата се с иждивението на Иована Стоянова. Издание второ. Земун, в типографјата И. К. Сопронова, 1861,23 с.

1862.

143/5075. Грѣцко-бѣлгарский разговорник. Нарядил и издал Димитрий Василиев. Издание прѣво. В Земун, в И. К. Сопронова бързотисна книгопечатница, 1862,67 с. 16^о.

1863.

144/6349. Буквар. От Никола Първанов. Белград (1863-1866?).

145/8270. Българский буквар... С прибавление на една малка читанка. Белград, при Правителствената книгопечатница, 1863, 170 с. 16°.

1864.

146/1660. Буквар... Трудом Т. Т. (Дивитчијан), Белград, 1864.

147/4471... Напечата ся книга сия часослов... иждивением и трудом от Сотира Н. Карастоянова... В Белград, в книгопечатница Никола Стефановича... 1864... 46 лист, 8°, црквенослов. словима.

148/20842. ... Напечатася книга сия часослов... с иждивением и трудом от Сотира Н. Карастоянов... В Белград, в книгопечатня Николе Стефановича... 1864, 46 лист, 8°.

1865.

149/8285. Буквар... Напечата ся с иждивением от Иованче Стефанова... В Белград, в книгопечатня Н. Стефановича, 1865, 16 с. 8°.

1866.

150/844 Неделни поучения... I-ий отдел с 16 поучения (митрополита Михаила). В Белград, в Княжеско-сръбската книгопечатница, 1866, 6, 89 с. сл. 8°.

151/4465... Напечатася Последование сие Молебних Пений... с иждивением и настоянием Николаа Карастояновича... В Белграде, в типографии Княжеско-Сербской... 1866... 73 листа, 8°, црквенослов. језику.

1867.

152/2673. Стълп православия... (Издава Калчо Пасков), Белград, 1867 (Книгопечатня А. Андрича), 12, 150 с. 8°.

153/4472. Апостоли... Напечатани от Сотира Н. Карастоянов... У Београду, у типографията Никола Стефанович, 1867, 73,3 с. 4 сл. 8°, црквенослов. словима.

154/20845. ... Напечатана книга сия Часослов... с иждивением и трудом от Сотира Н. Карастоянова... В Белград, в книгопечатни Николе Стефановича... 1867,46 лист. 16⁰.

155/6575. Глас одного радолубца за съюз Югославяния. (Београд), 1867,4,48 2с. 8⁰.

1868.

156/2673. Кратки чърти от животоописаниеето на Теодосий Търновски и богомилската ерес в България (1868?).

157/2674. Исторически преглед върху историята на югословянските народи в политическо отношение, Белград, 1868 (можда превод чланка Матије Бага „Зашто и како да се уједине словенска племена”, Световид, бр. 128, 1867).

158/7186. Поучително евангелие... Събрал от славянски и от гръчески Софроний, епископ врачанский, родом котленец, а съчинил на българский язык в 1806. В Белград, в книгопечатњята на Никола Стефановича, 1868, 10, 362,4 с. 4⁰.

1869.

159/1413. Първи познания за децата от И. Груева, 5 издание, преработено. Белград, 1869.

1870.

160/4808. Златний извор... Превел от х. И. Крантов, а умножен... с труда и иждивението на Димитри Х. Иоанова Смрикарова, самоковеца. Издание първо. Част първа. В Белград, в книгопечатницата на Никола Стефановића, 1870, 16, 128 с. 8⁰.

161/5652. ... с дозволением... Княза Сербскаго МИЛАНА ОБРЕНОВИЧА четвертаго, благословением же... митрополита... Михаила, Книга сия содержащая Служби с житием... отца нашего Иоанна рилскога чудотворца... исправлена... Неофитом Иеромонахом... и напечатани первым тиснением 1836 в Белграде, издается нине вторым печатным тиснением, с присовокуплением внов и служби... святых отец наших Кирила и Методия... всеусердным настоянием и попечением

всечестних настоятелей тоя свещения обители рилския... В Белграде, В Типографии Княжеско-сербской, 1870,78 лист. 1 сл. 4°.

162/1072. Позоришни дела от И. С. Владикина I Владислав крал български; II Велики княз Борис . Букурещ (В печатницата на А. Андрича), 1870, 54, 26 с. 8°.

163/3513. Хаджи Ничо. Истинска повест от Л. Каравелова. Букурещ (В печатницата на А. Андрича, в-к „Свобода”), 1870, 176,1 с. 16°.

1871.

164/3581. Войвода. Расказ от Л. Каравелова, Букурещ, В печатницата на А. Андрича, 1871,63 с. 8°.

165/6042. Чърковно богословие или обрядословие... Превели и издали Зиновий П. Петров и Иордан С. Наумов, ученици в Белградската духовна семинария. В Белград, в печатницата Н. Стефановича и съдрж. 1872,8, 2, 283,5 с. 8°.

166/6154. Рахилин плач... Изплете Кр. С. Пишурка. В Белград, в печатницата на Н. Стефановича и съдрж. 1872, 84,6 с. 16°.

1874.

167/4149. Книга нарицаемая митарства. Преведена от славенски на болгарский язык... В Белград, в печатницата Н. Стефановича и съдрж. 1874,36 с. 8°, црквенослов. словима.

168/6045. Наручна свещеническа книга. Превели и издали Зиновий П. Петров и Иордан С. Наумов, В Белград, в печатницата Н. Стефановича и съдрж. 1874, 5, 3, 123, 8 с. 8°.

169/7180. Додатъци на Златния извор... Издава... с трудът и иждивението си Димитрий х. Иоанов Смрикаров-самоковец. Издание първо, Часр втора. В Белград, в Правителствената книгопечатница, 1874, 211 с. 8°.

1876.

170/8353. Правило всякому свещенику потребно. В Белград, в типографии Никола Стефанова и друга, 14 с. 8°.

171/8355. Свято евангелие от Иоанна. Панчево, Печатня Браће Јовановића, 60 с. 8^о.

172/20858. Свято евангелие от Луке... Панчево, Печатня Браће Јовановића (1876), 80 с. 16^о.

1877.

173/941 Тъгите на България. Стихотворения от И. Вазова. Букуреш, печатницата на Иосифа Андрича, 1877,46,1 с. 8^о.

НЕПОЗНАТА ИЗДАЊА

174/ - Часослов... Крагујевац, 1834, 328 с. 8^о, тираж 2000 + (3000).

175/ - Константин Рајнов-Ранос, Дело на грчком, српском и турском језику намењено образованим Бугарима да науче српски језик, Београд (1845).

176/ - Матија Бан, О Југословенству, Београд (1848-1849), превео на бугарски Хрисант Јованович.

177/ - Часословац за бугарске школе, Београд, 1850.

178/ - С. И. Доброплодни, Взаимоучителни таблици, Белград, 1852, тираж 500 (?).

179/3254. Христос душата грешна зове камто себе. Преведесе от Славенский на Славяно-Болгарский язык, а са напечата сос иждивение от Наидена Иованова, Белград (Княжеско-српска типографија), 1853, тираж 1000.

180/- Хаџи Најдена Јованович издавач, Псалтир, К. С. типографија, 1849-1854, тираж 3000.

181/- Хаџи Најдена Јованович, Часослов, Београд, К. С. типографија, 1849-1854, тираж 3000.

182/- Хаџи Најдена Јованович, Требник, Београд, К. С. типографија, 1849-1854, тираж 6000.

183/- Хаџи Најдена Јованович, Буквар, Београд, К. С. типографија, 1849-1854, тираж 5000.

184/- Хаџи Најдена Јованович, Календар, Београд, К. С. типографија, 1849-1854, тираж 5000.

185/- Јован Стојанов, издавач, Буквар (мали), Нови Сад (штампарија Данила Медаковића), 1854, 16 с. 8^о.

186/- Јован Стојанов, Кормчија (скраћена), Нови Сад (штампарија Данила Медаковића), 1854, 112 с. 8^о.

187/- Јован Стојанов, Евангелие (са опширним толковањем), Нови Сад (штампарија Данила Медаковића), 1854 (више од 40 штампаних табака, вероватно 105/7186).

188/- Анастас Карастоянович, Часослов, Београд, К. С. типографија, 1852, тираж 1000.

189/- Прегледалица краснописа бугарског, Београд, К. С. литографија, 1858, тираж 1000.

190/- Братия Българи! Командант на вѣсточната войска, генерал Черняев. Българско, юни 1876 година, лист (47 X35 см).

ИЗДАЊА СРПСКИХ КЊИГА

192/- (Новаковић, 1037). ... Напечатесе Последование сие Молебних пеней... иждивением и настоянием Николаа Кара-Стояновича... В Белграде, в типографии Княжеско-Сербской... 1838, 123 с. 8^о (вероватно за српске читаоце).

193/- (Новаковић, 1567). Г.С. Јошев, Правила против холере, Београд, Правителствена књигопечатња, 1848, 12 с. 1 л. 8^о.

194/3266. (Новаковић, -), Годишно предзнание или... календар вечний... издан на свет с иждивение от Хаджи Најдена Јовановича... издание седмое. В Белград, Княжеско-сербската књигопечатња, 1853, 16 с. 8^о, црквенослов. словима.

195/20832 (Новаковић, -), Повести забавне и љубопитнен Насратин Оце... Преведене с турског на српски језик и напечатане трошком Х. Н. Јовановића... У Београду, у књигопечатњи књажества Србског, 1855, 60 с. 8^о.

196/20833 (Новаковић, 1953). Историја Синдипа Философа... напечатана трошком Х. Најдена Јовановића... У Београду у књигопечатњи књажества Србског, 1855, 60 с. 8^о.

197/20834. (Новаковић, -). Плач Рахили... Издао Константин Маринковић, а препечатано от хаџи Најдена Јовановића... У Београду, у правителственој књигопечатњи, 1856,68, с. 16^о, тираж 2500.

198/- (Новаковић, 1980). Кратко толковање божественог храма. Калиник Пајсијевић, Нови Сад, 1855, 74 с. 8^о.

199/3421. Је ли крива судбина? Приповетка Љубена Каравелова. Први део: Из београдског живота. Нови Сад, 1869 (прештампао из „Матице”, бр. 9-21, 1868).

ЛИТОГРАФИЈЕ

200/- Ј. Петровић, Јуриј Иванович Венелин, Земун, штампарија И. К. Сопрана (у књизи „Критически издирања за историјата бугарска”, 84/6000.

201/- Калиник Пајсијевић (издавач), Св. Тројица, Београд, Књаже-ско-србска каменозеница, 1855, тираж 2500 (?).

202/- Калиник Пајсијевић, Тајна вечера, Београд, К. С. Каменозеница, 1855, тираж 2500 (?).

203/- Алпийска пастирна, Београд, 1857 (у књизи К. Пишурке, Аделаида, 109/6132).

204/- Иоанн Владимир Цар Болгарский, Царствовал от 1190 лето до 1205 по Х. Р. Столица его била в велико Трново. Издал на свет Х. Најден Јованов... В Белград, в княжество Србији каменозеница в лето 1858.

205/- Хаџи Најден Јованович (издавач). Иван Шишман (Београд, К. С. Каменозеница), 1858.

206/- Хаџи Најден Јованович, Св. Кирил и Методи (Београд, К. С. каменозеница), 1858.

207/- Николай Павлович, Асен I цар българџм и грџком... Печат. у К. С. Каменопеч. (Београд, 1860), тираж 3000.

208/- Николай Павлович, Пленяването на грџки император Тодор Комнин. В Белград, В К. С. Каменопеч. 1860, тираж 3000.

209/- Николай Павлович (Табела старих бугарских новаца), Београд, К. С. Каменозеница, 1860, тираж 3000.

210/- Николай Павлович, Натпис Ивана Асена у Трнову, Београд, К. С. Каменозеница, 1860 (бр. 207-210 илустрације у књизи раковског „Неколико речи о Асеню”, 130/6523).

211/- Николай Павлович, Михаил Обренович, портрет (према фотографији), Београд, К. С. Каменозеница, 1860.

212/- Николай Павлович, Райна, или Борислава, княгиня българска... Печат. в кн. Срѣб. Каменопечатница, Белград, 1860.

213/- Николай Павлович, Сретение княг. Райни с братия ѝ Бориса и Романа в Преслав... Печат. в кн. Срѣб. Каменопечатница, Белград, 1860.

214/6567. Мили братя българи. (Датум:) 1 август 1862 (Потпис:) Народний войвода Г. С. Раковски, лист (литографија, 41 X 33 см), (Београд, Правителствена литографија, 1862).

215/- Монах Калистрат, Крст Св. Саве, Београд, 1865, тираж (предложен) 2000 (није познато да ли је штампано).

216/- (Добри Чинтулов), Къде си, вярна ти любов народна (Београд, 1867, литографисани лист, тираж 5000).

217/- Преподобний отец Софроний епископ Врачанский... Нови Сад, штампарија Данила Медаковића, 1868 (у књизи „Евангелие поучително”, 158/7186).

218/- Святии славяноболгарскии учители Кирил и Методи, у Београду, 1870 (литографија, Државна штампарија, 200 X 275 мм).

НЕОБЈАВЉЕНИ РУКОПИСИ

219/- Проигумен Исаија Рилец (издавач), Чудеса пресветой богородици, Београд, 1840, тираж (наручен) 500 (АС, БМ, 1840, 103).

220/- Константин Рајнов-Ранос, Дело на „бугарском наречју” о „потреби да бугарски писци приближују своје наречје српском“, Београд, (1845?).

221/- Емануил Васкидович, Опширна свештена историја, Београд, 1845 (АС, ДС, 1845, 440).

222/- Емануил Васкидович, Поученија полезног за сваког, Београд, 1845 (АС, ДС, 1845, 440).

- 223/- Емануил Васкидович, Бугарски цветник, или различне правоучителне историје, Београд, 1845 (АС, ДС, 1845, 440).
- 224/- Емануил Васкидович, Прво воспитаније здравог човеческог разума, Београд, 1845 (АС, ДС, 1845, 440).
- 225/- Емануил Васкидович, Преводи из Лукијана Самостатског, Београд, 1845 (АС, ДС, 1845, 440).
- 226/- Бугарска школска дружина (издавач), Владислав, крал български, Београд, 1857 (вероватно превод И. С. Владикина, 162/1072; Србске новине, XXIV 144, 21. XII 1857, 556).
- 227/- Бугарска школска дружина, Христов живот, Београд, 1857 (Србске новине, исто).
- 228/- Кнез Михаило Обреновић (издавач), Житије свјатаго краља Дечанског Стефана, Београд, 1858 (АС, МИД-И, 1858, IV 162).
- 229/- Веди Каково, Излишна любов, Београд, 1858 (Србске новине, XXI, 14, 1. II 1858, 43).
- 230/- Веди Каково, Търновско-Пловдивско просвещение, Београд, 1858 (Србске новине, исто).
- 231/- Иван М. Карајазов, Касија царица, Београд, 1858 (Србске новине, XXV, 25, 27. II 1858, 88).
- 232/- Иван М. Карајазов, Цицерон, Београд, 1858 (Србске новине, исто).
- 233/- Јован Нешковић, Историја Бугарске, 1858 (Србски дневник, VII, 41, 29. V 1858).
- 234/- Аверкије Петрович, Општа историја – стара, средња и нова (на српском језику, за вишу женску школу у Београду), Београд, 1865 (АС, МПс, 1866, II 359).
- 235/- Недељко Жеков, Извор из химия, Београд, 1865, (Въсток, I, 12, 26. VII 1865).
- 236/- Недељко Жеков, Опитно разсъждение върху тъмните начала, на които е основата повесност на българский народ, Белград, 1868 (Дунавска зора, I, 48, 20. X 1868, 181: Неспоразумение, Белград, 2. окт.).

237/- Неделько Жеков, Развитие филозофије, Београд, 1871 (АС, ПО, 57/576). Објављено: Развитие на бугарската филозофија, Читалиште, II, 14, 15. IV 1872, 639 (одломак?).

238/- Бугарска ђачка дружина (издавач), Емил в 19 век, Београд, 1873 (Србија).

239/- Зиновий Петров, Иордан С. Наумов, Пастирско богословие, Београд, 1874 (оглас на корици књиге „Наручна свјашченическа књига”, 168/6045; М. Стојанов, I, 286).

ЛИСТОВИ И ЧАСОПИСИ

240/8811 (7). Бугарска дневница, Нови Сад, I, 1, 26. VI 1857 - I, 18, 23. X 1857)... Издава, урежда и отговаря Дан. Медакович. Книгопечатня Др Дан. Медакович у Нови Сад...

241/8814 (10). Дунавски лебед. Граждански любословни и забавни вестник. Белград, I, 1, 1. IX 1860- II, 62, 24. XII 1861... Кн. Србска книгопечатня в Белград... (од бр. 21, 14. II 1861. наслов и на француском језику „Le cygne du Danube”).

Угледни број: „Дунавский лебед. Любословний бугарски народен лист за наука и забава. Нови Сад печатница Д. Медаковича, 1857, 8 с.

242/8816(12). Журнал за наука, занаят и трговија. Пловдив, 1862, св. 1-3... В книгопечатњата на Никола Стефановича в Белград... тираж 1000.

243/8827(23). Вџсток. Политичен и забавен бугарски весник, Београд, I, 1, 11. V 1865-I, 16, 11. IX 1865... Учредник и издавател Ал. Андрич. В книгопечатница Ал. Андрича...

Излазио, вероватно, повремено и у току 1867-1869, укупно 16 бројева (?), под уредништвом Ал. Андрића и сауредништвом Неделка Жекова.

Восток, II, 1, 1. I 1874-II, 9, 31. III 1874. Србско-бугарский вестник за политику забаву и науку, Букурешт. Уредник и издавач Ал. Андрић...

244/8838(34). Тъпан, Букурешт, I, 1, 1. II 1869- I 18,12.VI 1870; II, 1. 20. VI 1875-II, 3, 10.VII 1875. Редактор Ив. Мънзов... Уредник К. Цанков. Народна печатница (и друге штампарије)... Број 2, 20. VI 1875. штампан код Александра Андрића.

245/8841(37). Свобода. Вестник политически и книжевни. Редактор Любен Каравелов. Букуреш, I, 1, 7. XI 1869-IV, 1, 20. X 1874. Од бр. 23, 23. II 1873. лист се зове „Независимост”.

Од I, 33, 8. VII 1870 до II, 16, 17. IV 1871. лист је штампан код Ал. Андрића.

246/8870(66). Знаме. Вестник политически и книжевни. Букуреш, I, 1, 8. XII 1874-I, 25, 14. IX 1875. Редактор Христо Ботев... Печатница „Свобода”.

Од броја 11, 16. III 1875. лист је штампан код Ал. Андрића, а од броја 19, 22. VI 1875. у штампарији „Свобода”.

247/8886(82). Нова Бџлгария. Вестник за политика и народно свестјаване. Ђурђево, I, 1, 5. V 1876-I, 75, 22. IV 1877... Редактори: Христо Ботел, Р. Бљсков и Ст. Стамболов. Печатница „Нова Бџлгария”...

Број 2, 26. V 1876. и бр. 75, 22. IV 1877. штампани код Ал. Андрића, односно Јосифа Андрића.

248/8899(95). Бџлгарин. Управљават и уреждат Хт. Г. Бџчеваров и Дим. К. Попов, Букуреш, I, 1, 8. X 1877-I, 94, 28. IX 1878... Печатница на Иосиф Андрич...

Од броја 28, 18. I 1878. лист се штампа у штампарији која је купљена од Јосифа Андрића.

ПОКУШАЈИ ПОКРЕТАЊА БУГАРСКИХ ЛИСТОВА

249/- Бџлгарска новина (Новина бџлгарска), Цариград, 1846/47, два пута недељно, на бугарском и „илирском” језику, 5-6 бројева (нема поузданих података о излажењу овог листа).

250/- Бџлгарска старина, Г. С. Раковски, Београд, 1860.

251/- Братски труд (Братски сјюз), Београд, 1867, уредници Ал. Андрић и Љ. Каравелов, издавач Ал. Андрић.

ШТАМПАРИЈЕ

КЉАЖЕСКО-СРБСКА ТИПОГРАФИЈА (Правитељствена типографија, Правитељствена књигопечатња, Државна штампарија): 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,

24, 25, 26, 27, 28, 29, 3, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 145, 150, 151, 161, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 191, (укупно 138); српска издања: 192, 193, 194, 195, 196, 197 (укупно 6); листови: 241 (укупно 1).

ПРАВИТЕЉСТВЕНА ЛИТОГРАФИЈА (Правитељствена каменорезница): 52, 189, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218 (укупно 19).

ШТАМПАРИЈА АЛЕКСАНДРА АНДРИЋА, Београд: 138, 152, 190 (укупно 3); Букурешт: 162, 163, 164 (укупно 3); листови, Београд: 243; Букурешт: 244, 245, 246, 247 (укупно 4).

ШТАМПАРИЈА ЈОСИФА АНДРИЋА, Букурешт: 173; листови: 248.

ШТАМПАРИЈА НИКОЛЕ СТЕФАНОВИЋА, Београд: 147, 148, 149, 153, 154, 158, 160, 165, 166, 167, 168, 170 (укупно 12); листови: 242.

ШТАМПАРИЈА ДАНИЛА МЕДАКОВИЋА, Земун: 47; Нови Сад: 92, 103, 104, 105, 112, 113, 185, 186, 187, 198 (укупно 10); литографије: 217; листови: 240.

ШТАМПАРИЈА ИГЊАТА СОПРОНА, Земун: 70, 81, 82, 83, 84, 85, 124, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 143 (укупно 14); литографије: 200.

ШТАМПАРИЈЕ БРАЋЕ ЈОВАНОВИЋА, Панчево: 171, 172 (укупно 2).

НЕПОЗНАТЕ ШТАМПАРИЈЕ: Београд, 144, 146, 155, 156, 157, 159²; Нови Сад, 199.

ГРАДОВИ

БЕОГРАД: 1, 2, 9, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136,

²* Бугарска издања без назнаке штампариие до 1862, кад се појављује прва приватна штампариија Александра Андрића, штампана су у државној штампариији, јединој дотле у Београду.

137, 138, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 176, 177178, 179, 180, 182, 183, 184, 188, 190, 191 (укупно 147); српска издања: 192, 193, 194, 195, 196, 197 (укупно 6); литографије: 52, 189, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218 (укупно 19); листови: 241, 242, 243 (укупно 3).

КРАГУЈЕВАЦ: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 174 (укупно 13).

ЗЕМУН: 47, 70, 81, 82, 83, 84, 85, 124, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 143 (укупно 14); литографије: 200.

НОВИ САД: 92, 103, 104, 105, 112, 113, 185, 186, 187 (укупно 9); српска издања: 198, 199 (укупно 2); литографије: 217; листови: 240.

ПАНЧЕВО: 171, 172 (укупно 2).

БУКУРЕШТ: 162, 163, 164, 173 (укупно 4); листови: 244, 245, 246, 247, 248 (укупно 5).

СПИСАК УЧЕНИКА

(Према архивској грађи и литератури)

1. АБАЦИЈЕВ ВЕЉКО (Рушчук, 1870-74, Г, Б);
2. АНЂЕЛКОВИЋ ДОБРИВОЈ (Пловдив, 1845-1848, одбијен, ОШ, Г);
3. АНЂЕЛКОВИЋ СТОЈАН (Пазарцик, 1838/39, Г);
4. Ђакон АНТИМ (? , 1872, Б);
5. АНТОНОВА, СТОЈАНКА ЗЛАТОРОВА (Шумен, 1872-75, ВЖШ);
6. АТАНАСИЈЕВИЋ МИРЧО (Стара Загора, 1864-70, Б);
7. АТАНАСОВА ПАРАСКЕВА (Свиштов, 1844-48, ВЖШ);
8. АТАНАСОВИЋ ЂОРЂЕ (Свиштов, 1844-48, меденица у Паризу).
9. БРАНКОВИЋ СОФРОНИЈЕ-РИЛСКИ (Самоков, 1850-51, Б);
10. БЕНЕВ ГЕОРГИ (Стара Загора, 1864-68, Б);
11. БОГДАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР (Београд, 1832, ВКШ-Г);
12. БОГОРОВ ИВАН (Карлово, 1864, одбијен);
13. БОЗВЕЛИЈЕВ НИКОЛА (? , 1867, одбијен);
14. БОЈАЦИЈЕВА, ЕВГЕНИЈА ИВАНОВА (Карлово, 1868-70, ВЖШ);
15. БОЊЕВИЋ ПЕТАР (Перушtica, 1875-?, Г);
16. БУРМОВ, ДАНИИЛ СТОЈАНОВ (? , 1860, примљен, да ли је дошао?);
17. ВАСИЛИЈЕВИЋ ПЕТАР-ОЦАКОВ, ПЕТАР В. (Љасковец, 1855-58, Г);
18. ВАСИЉЕВИЋ НЕДЕЉКО (Севлијево, 1845-46, Г);
19. ВАСКИДОВИЋ КОНСТАНТИН (Свиштов, 1845-46, Г);
20. ВЕЛЕВА МАРИЈА (Казанлук, 1856-71, ВЖШ);
21. ВЛАДИКИН, ИВАН С. (Трново, 1856-58, Г);
22. ВРБАНОВ АНГЕЛ (Љом, 1862-68, Г, Б).

23. ГАНЧЕВ, НИКОЛА ИВАНОВ (Стара Загора, 1868, одбијен); 24. ГАНЧОВИЋ ДРАГАН (Шумен, 1861-66, Б, ВШ); 25. ГЕНЧОВИЋ СТЕВАН-ГИНЧЕВ ЦАНИ (Љасковец, 1854, Г); 26. ГЕОРГИЈЕВ ПАСХАЛ (? , 1867, одбијен); 27. ГЕРЏИКОВ, ИВАН П. (Копривштица, 1861-?, Г, ВШ); 28. ГЕОРХИЈЕ, монах (Рилски манастир, 1865, Б); 29. ГЛИГОРИЈЕВИЋ ГЛИГОРИЈЕ-ХИЛЕНДАРСКИ (с. Сорока, Бесарабија, 1863, примњен, није дошао).
30. ДАЛУБОЈОВИЋ СЛАВКО-БОЈЕВ СЛАВИ (Стара Загора, 1849-51, Г); 31. ДАМЈАНОВ КОСТА (? , 1872, Г); 32. ДЕСЕВ, НИКОЛА Т. (? , 1861-?, ВШ); 33. ДЕСИМЕРОВ КОСТА (? , 1867, одбијен); 34. ДИМИТРИЈЕВИЋ ВАСИЛ (Пловдив, 1845, одбијен); 35. ДИМИТРИЈЕВИЋ ЂОРЂЕ (Самоков, 1846-48, Г); 36. ДИМИТРИЈЕВИЋ ИВАН (Калофер, 1873-75, Б); 37. ДИМИТРИЈЕВИЋ ЈАКОВ (Пловдив, 1845-46, ТПУ); 38. ДИМИТРИЈЕВИЋ ПЕТАР (Софија, 1851, Б); 39. ДОБРИНОВИЋ ГЕОРГИЈЕ (Лом, ?, Г); 40. ДОНЧЕВ ДАНИИЛ (? , 1867, одбијен); 41. ДОНЧЕВИЋ ЏОЏО (Трново, 1859, одбијен).
42. ЂЕНОВИЋ ВЕЉКО (Кула, 1861-64, Г); 43. ЂОРЂЕВИЋ КОСТА (Чипровец, 1862-70, Г, Б); 44. ЂОРЂЕВИЋ СТОЈЧО-КАРАВЕЛОВ (Копривштица?, 1876, Г?).
45. ЕГЗАХ АЛЕКСАНДАР (Стара Загора, 1844, одбијен).
46. ЖЕКОВ, НЕДЕЉКО НИКОЛОВ (Љасковец, 1865-70, Б, ВШ).
47. ЗАРИЋ НИКОЛА (Трн, 1877, Б); 48. ЗАХАРИЈЕВИЋ-РАСОЛКОВ ВАСИЛИЈЕ Х. (Дупница, 1861, ВШ); 49. ЗАХАРИЈЕВИЋ-КРУША КРИСТОФОР (Софија, 1865-71, Г, Б); 50. ЗИМОВ, СТЕФАН Ј. (Тулча, 1861-65, Б); 51. ЗЛАТКОВИЋ ГРИГОРИЈЕ (Радово, 1846/47, Г).
52. ИВАНОВ, ИВАН СТЕПАНОВИЧ КАЉАНЦИ (Љасковец, 1852, одбијен); 53. ИВАНОВ ЛУКА (? , 1867, одбијен); 54. ИВАНОВ СТЕФАН (? , 1867, одбијен); 55. ИВАНОВ ПЕТАР (Стара Загора, 1864-70, Б); 55^a. ИВАНОВ ХРИСТО (? , Г); 56. ИВАНОВА ЖЕЉКА (Стара Загора, 1864-?, ВЖШ); 57. ИВАНОВИЋ НЕДЕЉКО (? , 1861, одбијен); 58. ИВАНЧОВА ЗУМБУЛКА-ГАЛИМОВА ЗЈУМБЈУЉА ИВ. (Стара Загора, 1864-68, ВЖШ); 59. ИЛИЈЕВ, АТАНАС ТРИФОНОВ (Стара Загора, 1871-74, ВШ); 60. ИЛИЈЕВИЋ РИСТА (Видин, 1837/38, ОШ); 61. ИЛИЋ ЈОВАН (Видин, 1863, ?); 62. ИСКРЕНОВ, ГЕОРГИ Д. (Лом, 1873, Г).

63. ЈАНАКИЈЕВИЋ ДИМИТАР-БИСЕРОВ, ДИМИТАР Е. ЈАНАКИЈЕВ (Дупница, 1856, Г); 64. ЈАНАКИЈЕВИЋ ФИЛАРЕТ (Самоков, 1865, Б); 65. ЈЕВТАСИЈЕВИЋ МИХАИЛО (Рушчук, 1846/47, Г); 66. ЈОАНИКИЈА, ђакон (? , 1872, Б); 67. ЈОВАНОВИЋ АНАСТАС (Враца, 1826 – приватно, 1832 – Типографија, Умет. акад. У Бечу); 68. ЈОВАНОВИЋ АНЂЕЛ-КУЛИН, АНГЕЛ ИВАНОВ (Јом, 1856-?, ОШ, Г); 69. ЈОВАНОВИЋ ГАЛАКТИОН-ХИЛЕНДАРЕЦ (? , 1862-66, Б); 70. ЈОВАНОВИЋ ГРИГОРИЈЕ (г. Грујинци, Бисилград, 1841, ОШ); 71. ЈОВАНОВИЋ ПЕТАР-БЕРКОВСКИ, ПЕТАР ИВАНОВ (Јом, 1865-69, Б); 72. ЈОВАНОВИЋ РИСТА-КУЛИН, ХРИСТО ИВАНОВ (Јом, 1859-67, ОШ); 73. ЈОВАНОВИЋ ХРИСАНТ (Свиштов, 1844-49, Л, Б).
74. КАЛИСТРАТ, монах (Рилски манастир, 1864-65, Типограф.); 75. КАРАЈОЗОВ, ИВАН МИНЧЕВ (Сопот, Пловдив, 1857, Г); 76. КЕСАРИЈЕВИЋ КОНСТАНТИН-КЕСАРОВ К'НЧО (Габрово, 1848-83, Г); 77. КИРИЛ, јерођакон (Берковица, 1863, примљен, није остао); 78. КИРОВИЋ ДИМИТАР (Трново, 1848, 1850, одбијен); 79. КОЛЕВ ТИЉО (? , 1874, Г); 80. КОСТОВ (КОЧЕВ)-КАРАКОНОВСКИ ВАСИЛ (Ловеч, 1854-59, ?); 81. КРЕСТИЋ СТЕФАН (Видин, 1837/38, ОШ); 82. КРСТОВИЋ ТЕОДОР (Трново, одбијен); 83. КРЦИЈЕВ, ГЕОРГИ А. (Арбанаси, Трново, 1870, Б); 83^а. КЕСЈАКОВА РАЈНА (Копривштица, 1864, ВЖШ).
84. ЛАЗАРОВИЋ-ЗЛАТАРОВИЋ КОСТА (Свиштов, 1867-71, Б); 85. ЛАЗИЋ БЛАГОЈЕ (Београд, 1832, ВКШ-Г).
86. МАНОЈЛОВИЋ АЛЕКСА (? , 1873, ?); 87. МАРИНКОВИЋ ПЕТАР (Видинска нахија, 1873, Б); 88. МАРИНОВ ДИМИТАР (Трстеник, Пловдив, 1871-75, Г, ВШ); 89. МАРКОВИЋ НИКОЛА (Трн, 1874, Б); 90. МЕЛЕНТИЈЕ, ђакон (? , 1873, Б); 91. МИЛОЈЕВИЋ НИКОЛА (Водњаци, Видин, 1863, одбијен); 92. МИХАИЛОВИЋ ВАСИЛИЈЕ (Трново, 1861-66, Г); 93. МИШАЈКОВ МИХАИЛ (? , 1873, ВШ); 94. МИШАЈКОВ ПЕТАР Д. (Пловдив, 1864, Г); 95. МЛАДЕНОВ ГЕОРГИ (? , 1872-73, Б).
96. НАЧЕВА, СТАРАИДА-СМАРАЈДА (Стара Загора, 1864, ВЖШ); 97. НАУМОВ, ЈОРДАН С. (Елена, 1870-74, Б); 98. НЕДЈАЛКОВ, поп; 98^а. КРСТЈУ ТОДОРОВ (Лочев, 1862, Б); 99. НИКОЛАЈЕВИЋ ЂОРЂЕ (Самоков, 1865-69, Г); 100. НИКОЛАЈЕВИЋ НАЈДЕН (Бургас, 1861-66, Г); 101. НИКОЛАЈЕВИЋ СВЕТОЗАР (? , 1863, примљен, није дошао); 102. НИКОЛОВ АТАНАС (? , 1874, Г); 103. НИКОЛОВ, ИВАН ПОПОВ (Рушчук, 1870, Б); 104. НИКОЛОВ КОСТАДИН (? ,

1867, одбијен); 105. НИКОЛИЋ ДИМИТРИЈЕ (Брегово, Видин, 1861, Г); 106. НИКОЛИЋ ТОДОР (? , 1860, ОШ, Г).

107. ПАВЛОВ ЛУКА (Пирдоп, 1855-57, Л); 108. ПАВЛОВ МЛАДЕН (Свиштов, 1872-75, Б); 109. ПАВЛОВИЋ ДИМИТРИЈЕ (Свиштов, 1849-53, Г); 110. ПАВЛОВИЋ, КОНСТАНТИН ПОП (Ловеч, 1848-53, Г, Л); 111. ПАНИЋ ЈОВАН (Софија, 1862-71, Г, Б); 112. ПАНОВ, НИКОЛА Х. (? , 1872-75, ВШ); 113. ПАНТЕЛИЋ ГРИГОРИЈЕ (Свиштов, 1871, Б); 114. ПЕТКОВИЋ , ЈОВАН ЦЕКОВ (Лом, 1857, одбијен); 115. ПЕТРОВ ЗИНОВИЈЕ-ЦВЕТКОВ ЗАХАРИЈЕ (Врањестена, Радомир, 1868-72, Б); 116. ПЕТРОВИЋ АВЕРКИЈЕ (Сопот, Пловдив, 1845-48, Б); 117. ПЕТРОВИЋ АТАНАС-ДАНЕВ, АТАНАС ХРИСТОВ (Сливен, 1873, ?); 118. ПЕТРОВИЋ ЂОРЂЕ (Семитлери-Горно Черковиште, Казанлук, 1861-66, Б, ВШ); 119. ПЕТРОВИЋ ЂОРЂЕ (Лом, 1872, ?); 120. ПЕТРОВИЋ ЈЕРЕМИЈА (Лом, 1859, Г); 121. ПЕТРОВИЋ МЛАДЕН (Церовина, Видин, 1858-1862, Г); 122. ПОМАКОВ ДИОНИСИЈЕ-ДИМИТАР (Трново, 1866-72, Б); 123. ПОПОВИЋ ДИМИТРИЈЕ (Видин, 1867, Б); 124. ПОПОВИЋ ЈОВАН (? , 1867, Б); 125. ПОПОВИЋ МАНОЈЛО (Софија, 1853-55, Г); 126. ПОПОВИЋ СТЕФАН (Клисура, Пловдив, 1857-63, Г); 127. ПОПОВИЋ СТЕФАН-ИВАНОВ, СТЕФАН ПОП (Свиштов, 1849-51, Г); 128. ПРВАНОВ ЂОРЂЕ (Лом, 1864-69, Б, ВШ); 129. ПРВАНОВ НИКОЛА (В'лкова Слатина-Владимирово, Лом, 1857-66, Г, ВШ); 130. ПРОТИЋ ГРИГОРИЈЕ (Видин, 1846/47, Г); 131. ПРОТОПАПА П. Д. ПРОТИЋ ПЕТАР (Трново, 1848, 1850, одбијен).

132. РАЈКОВИЋ МАКСИМ (Трново, 1844-46, Б); 133. РАЈКОВА-РАНОСОВА, ТАЈНА КОНСТАНТИНОВА (Цариград, 1865, одбијена); 134. РАЈНОВИЋ-РАНОС МИХАИЛ (? , 1875, Б).

135. САМОКОВСКИ БОЖИДАР (Самоков, 1868-70, Г); 136. САНДИНОВ СВЕТОСЛАВ (? , 1867, одбијен); 137. САПУНОВ-МИЛАРОВ ИЛИЈА (Габрово, 1872-73, Г); 138. САПУНОВ-МИЛАРОВ СВЕТОСЛАВ (Габрово, 1872-73, Г); 139. СОКОЛОВИЋ АРАНЂЕЛ (Грознатовци, Босилград, 1867-69, Б); 140. СОКОЛОВИЋ ИВАН (Радомир, 1867, одбијен); 141. СОКОЛОВИЋ СИМА (Грознатовци, Босилград, 1861-74, ОШ, Г, ВШ); 142. СТАНКОВИЋ АНТОНИЈЕ (Софија, 1847-49, Г); 143. СТАНКОВИЋ НИКОЛА (Трново, 1859, одбијен); 144. СТАНЧЕВ, ИВАН Х. (Рушчук, 1872-75, Б); 145. СТЕФАНОВИЋ ДИМИТРИЈЕ (? , 1837/38, ОШ); 146. СТЕФАНОВИЋ, ЂОРЂЕ ПОП-ЈОШЕВ, ГЕОРГИ (Сеславци, Софија, 1845-52, Г, Л,

- Б); 147. СТЕФАНОВИЋ ПЕТКО (Сливен, 1860, Г); 148. СТОЈАНОВ АТАНАСИЈЕ (Розовец, Пловдив, 1871, Б); 149. СТОЈАНОВ, ВАСИЛ Д. (Жеравна, 1864, одбијен); 150. СТОЈАНОВ ЂОРЂЕ (? , 1874, Г); 151. СТОЈАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР (Дупница, 1866, одбијен); 153. СТОЈАНОВИЋ ЈОВАН (Трново, 1837/38, Г); 154. СТОЈИШИЋ ГЕОРГИЈ (Београд, 1832, ВКШ-Г); 155. СТОЈКОВИЋ ПЕТАР (Крагујевац, 1836, Г); 156. СУКНАРОВ, НИКОЛА Л. (Свиштов, 1866-75, Г, ВШ).
157. ТАНАСКОВИЋ МИХАИЛ (? , 1867, Б); 158. ТЕОДОРОВИЋ ИВАН (Љасковец, 1851-54, Г); 159. ТЕОДОРОВИЋ ИВАН (Љасковец, 1875, ?); 160. ТЕОДОРОВИЋ ПАВЛЕ (Чертово, Трново, 1852-58, Г); 161. ТОДОРОВ ЈЕВСТАТИЈЕ (Чирпан, 1864, Б); 162. ТОДОРОВИЋ ИЛИЈА (? , 1872, Б); 163. ТОПЛИЦКИ РИСТА (Силистра, 1847/48, Г).
164. ФИЛИПОВИЋ ПЕТКО (Лом, 1858-66, ОШ, Г).
165. ХРИСТИЋ ИВАН (Љасковец, 1875, ?); 166. ХРИСТИЋ ЈОВАН-КАСАБОВ, ИВАН Х. (Љасковец, 1852-62, Г, Л); 167. ХРИСТИЋ ФИЛИП (Долни Лозенец, Софија, 1832, ВКШ.Г, права у Паризу).
168. ЦОНЧЕВ ТЕОДОСИЈЕ (? , 1873-75, Б).
169. ЧОЛАКОВ, ВАСИЛ Д. (Панаѓуриште, за време уставобранитеља?).
170. ШИШМАНОВИЋ ТОМА-БОРОВСКИ, ТОМА МЛАДЕНОВ (Лом, 1854-58, Г).